

חסיד ללא פעמונים

תולדות הרב שואל משה ומרת חיה ליבא

קליין

תשורה

משמחת הנישואין של

שמואל וחיה ליבא גורארי'

כ"ז אדר שני ה'תשס"ח ניו יורק

דבר המשפחה

אנו מודים לה' על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בנישואי צאצאינו החתן התמים **הרב שמואל עב"ג חיה ליבא** שיחיו. התודה והברכה מובעת בזאת, לידידינו ומכירינו שיחיו אשר מקרוב ומרחוק באו, להשתתף בשמחתנו, ולברך את בני המשפחה בברכת מזל טוב וחיים מאושרים בגשמיות ורוחניות.

בתור הכרה לבבית והוקרה לכל הנוטלים חלק בשמחתנו, מוגשת בזה תשורה מיוחדת - כפי המנהג בקרב חסידי חב"ד בזמן האחרון - על יסוד התשורה שחולקה בנישואי הרבי מלך המשיח שליט"א.

בתשורה זו, נפרשת מסכת חייהם של זקני הכלה - **הרב שואל משה ומרת חיה ליבא קליין** ע"ה, אשר ביתם בטשקנט היוה את אחד ממוקדי הקהילה החב"דית במשך שנים רבות - המניין החשאי התקיים בביתם, כפרות, הקפות ואפיית מצות וכל דבר שבקדושה, התארחו בבית ובחצר. את פועלם מאחורי מסך הברזל, המשיכו בהגיעם ארצה, כאשר ר' משה פעל רבות לטובת העולים מברית המועצות בכלל ואחיו החסידים תושבי נחלת הר חב"ד בפרט. רעייתו מרת חיה ליבא היתה לו לעזר, וכן אירחה תלמידי בתי ספר ממלכתיים בשבתות וחגים כפי שהיה נהוג באותן שנים בנחלת הר חב"ד.

תודתנו נתונה לעורך התשורה, בן דודנו - הרה"ח **שניאור זלמן ברגר**, אשר ערך ראיונות, קיבץ חומרים מהכתובים וערכם לתשורה נאה המוגשת לכם בהוקרה.

הא-ל הטוב הוא יתברך, יברך את כל המשתתפים בחתונה, וכולנו תפילה כי בקרוב ממש נזכה להייעוד של נישואי הקדוש-ברוך-הוא וכנסת ישראל. ונזכה להתגלות הרבי מלך המשיח שליט"א בקרוב ממש.

יחי אדוננו מורנו ורבנו מלך המשיח לעולם ועד

יום חמישי כ"ז אדר שני ה'תשס"ח, ניו יורק

הורי הכלה

הורי החתן

הרב משה חיים ומרת דאבא לוין

הרב אלי' יוחנן ומרת רבקה גורארי'

פרק ראשון – מגליציה לליובאוויטש

עונג לעשות טובה ליהודי

ר' שואל משה ומרת חיה ליבא קליין זקני הכלה

עשיה רבה בפשטות ובצניעות, ללא אומר ודברים, אלו היו הקווים המאפיינים את הרה"ח ר' שואל משה ומרת חיה ליבא קליין זקני הכלה שפעלו בכל מקום ובכל זמן, לטובת כל יהודי באשר הוא, הן בגשמיות והן ברוחניות. שניהם התחנכו מגיל צעיר לחיים של מסירות נפש, הוריהם נרדפו עד חורמה על ידי השלטון הקומוניסטי, ויחד הקימו את ביתם בטשקנט, בית שהיה בית ועד לחסידי חב"ד.

את המסירות נפש של חיי הפחד תחת השלטון הקומוניסטי, ידע ר' משה לתרגם למסירות אין קץ עם עלותו ארצה, אז החל לפעול במרץ וללא הפוגה לטובת אחיו חסידי חב"ד שעלו מברית המועצות והתיישבו בנחלת הר חב"ד. הוא קיבל את פני החסידים-העולים, סייע להם באיתור מקום מגורים, השיג עבורם ריהוט, דאג לזקנים ונזקקים, אירגן התוועדות, ומידי יום ביומו יצא להפסקת צהרים מעבודתו זו, בכדי לעסוק במבצע תפילין.

התקשרותו לרבי לא ידעה גבולות, וזכות גדולה עלתה בידו, לשהות מידי שנה בשנה בחודש תשרי אצל הרבי, כאשר את מרצו וכושר ארגונו משקיע במלאכת הכנסת האורחים שהגיעו לחסות בצילו של הרבי.

את מסירותו הרבה לטובת הכלל, העונג המיוחד לעשות טובה ליהודי - קשה מאוד לתאר, וכפי שהיטיב לומר זאת אחיו יבלחט"א הרב ליפא קליין: "אי אפשר לצלם נשמה". ובכל אופן בתשורה זו, נכתבו תולדות חייו, ותיאורים של בני משפחתו וידידיו, שעד היום נותרו מלאי התפעלות מעשייתו הברוכה של ר' משה למען הכלל והפרט, ומדברים אלו ניתן ללמוד ולו במעט על ר' משה ומרת חיה ליבא ע"ה.

תוכן עניינים

פרק ראשון – מגליציה לליובאוויטש 5

פרק שני – קהילת ליובאוויטש בורטיוק 13

פרק שלישי – הכנסת אורחים בימי השואה 19

פרק רביעי – משוללי זכויות 24

פרק חמישי – בית ועד לחסידים 33

פרק שישי – חסיד ללא פעמונים 43

פרק שביעי – מכניס אורחים בבית חיינו 49

תומכי תמימים פולטבה

הרה"ח ר' שואל משה קליין סב-הכלה, נולד בה' טבת תרפ"ז בעיר פולטבה שבאוקראינה, להוריו הרב שמואל מנחם ומרת מרים קליין ע"ה. מוצאו של הרב שמואל מנחם הוא בעיר טורקי שבגליציה. בימי מלחמת העולם הראשונה, הוגלה יחד עם בני משפחתו לסיביר. בתום המלחמה הורשו הגולים שהיו 'שבווי מלחמה', לשוב לבתיהם, אולם במהלך הנסיעה הארוכה מסיביר לגליציה, שינה ר' שמואל מנחם את תוכניתו לשוב הביתה.

היה זה כאשר עצרה הרכבת בפולטבה על מנת לשהות בתחנה זמן-מה. בני משפחת קליין יצאו לפוש בעיר, ובהשגחה פרטית פגש ר' שמואל מנחם כמה מחסידי ליובאוויטש שהתגוררו בפולטבה וכאשר הם עמדו על טיבו ומעלותיו של הבחור הצעיר, שיכנעו אותו להישאר בעיר וללמוד בישיבת תומכי תמימים המקומית, שפעלה במחתרת.

לאחר התלבטות קשה, נפרד ר' שמואל מנחם מבני משפחתו ונכנס ללמוד ב'תומכי תמימים'. מנהל הישיבה באותה תקופה היה הרב שמואל לייב לוי"ן ע"ה, ראש הישיבה והמשגיח על לימוד הנגלה היה הרב יהודה עבער הי"ד, והמשפיע היה הרב יחזקאל פייגין הי"ד (לימים מזכירו של אדמו"ר הרי"צ). שלושת אלו השפיעו על הבחור הצעיר והוא החל צעד אחד צעד להתקרב לחסידות ליובאוויטש.

עוד חסיד שהשפיע עליו רבות, היה הרב שלמה חיים קסלמן שהוגלה לפולטבה על ידי הקומוניסטים, ולמרות זאת המשיך להשפיע על הצעירים להתחזק בלימוד הנגלה והחסידות.

חתונת משפחת ליפסקר בחצר ביתם

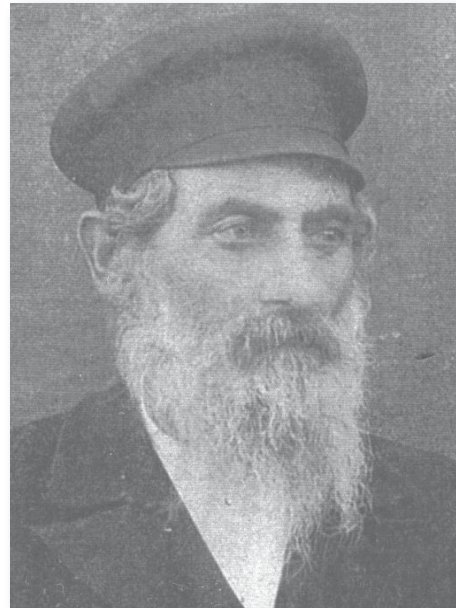
לאחר מספר שנים בהם שקד על לימודיו החל ר' שמואל מנחם, לעבוד במפעל לייצור שמן חמניות בהנהלת הרב שניאור זלמן חוסידוב. ר' שמואל מנחם למד במהירות את העבודה, הפך למנהל עבודה, ובד בבד נעשה בן בית אצל הרב החסיד שואל משה חוסידוב אביו של מנהל המפעל.

בשנת תרפ"ב פרצה בעיר מגיפת טיפוס, והרב שניאור זלמן חוסידוב נדבק מהמחלה ובד' סיון נפטר. לאחר מספר חודשים הציעו נכבדות לר' שמואל מנחם, את מרת מרים בתו של ר' שניאור זלמן חוסידוב. בחודש כסלו תרפ"ג נערכה החתונה, והזוג הצעיר קבעו את מקום מגוריהם בפולטבה.

כשנתיים לאחר החתונה, לר' שמואל מנחם ומרת מרים, נולד הבן הבכור, הלא הוא הרב שניאור זלמן קליין, ובה' טבת תרפ"ז נולד הבן השני. תחילה התלבט אביו בשאלה את מי יכבד בסנדקאות, אך לבסוף החליט לכבד בכך את רב קהילת ליובאוויטש בפולטבה הרב בערל גרינפאס, והרך הנימול נקרא על שם הסבא הגדול - הרב שואל משה חוסידוב שנפטר מספר שנים קודם.

הסבתא הגדולה - מרת איטא לאה חוסידוב

הסבא הגדול - הרב שואל משה חוסידוב

הסבתא מרת דובה חוסידוב

הסבא הרב שניאור זלמן חוסידוב

הבית בו התחנך ר' שואל משה קליין, היה פתוח לאורחים. אחד משביבי הזכרונות של אחיו ר' זלמן, הוא מהחתונה של הרב אריה לייב ליפסקר ע"ה מחשובי חסידי חב"ד, שהתקיימה בחצר בית משפחת קליין בפולטבה.

נדודים בתקוה לשיפור כלכלי

בהיותו בן שלוש נדדה המשפחה אל העיר הגדולה לנינגרד שברוסיה, והשתכנה בפרבר 'פושקינה' שם היתה קהילה ליובאוויטשית קטנה.

המעבר מפולטבה ללנינגרד, היה בתקוה לשיפור במצב הכלכלי. בתקופה ההיא שרר רעב כבד באוקראינה, וכמה מדודיו נדדו ללנינגרד והם ביקשו מאחותם מרת מרים ובעלה ר' שמואל מנחם להצטרף אליהם, ומשפחת קליין נענתה, המיטלטלין נארזו, והמשפחה עברה להתגורר ב'פושקינה' פרבר לנינגרד. ללנינגרד הגיע ר' שמואל מנחם יחד עם רעייתו ילדיו וחמותו מרת דאבא חוסידוב. שם נולד כעבור כמה שנים האח השלישי הרב ליפא שי.

ב'פושקינה' התפרנסו מעבודה ביתית. אל ביתם הכניסו מספר מכונות אריגה ובהם יצרו גרביים ושאר מוצרי טקסטיל שנמכרו בשוק והביאו רווח זעום, ופרנסה דלה. העסק הקטן הזה, לא היה רישמי, ופעם אירע ושלטונות המס תפסו את גב' מרים קליין עם סחורה בדרכה לשוק, והגיעו לחיפוש בבית, ובסיומו החליטו על החרמת כל הרכוש, ומיד הדביקו צווי החרמה על הרהיטים. הרהיטים לא הוחרמו בסופו של דבר, אבל הצער הרב שנגרם מכך ומקשיי פרנסה בכלל, היה בל יתואר.

פרבר פושקינה

פרבר 'פושקינה' נקרא בעבר בשם: צארסקי סילו- "כפר הצאר", המקום נקרא על שם הצאר, כי המקום שוכן סמוך לארמון הנופש של הצאר. הכפר היה מקום נופש פופולרי, בימות הקיץ היו באים רבים לשהות בכפר ולשאוף אוויר צח.

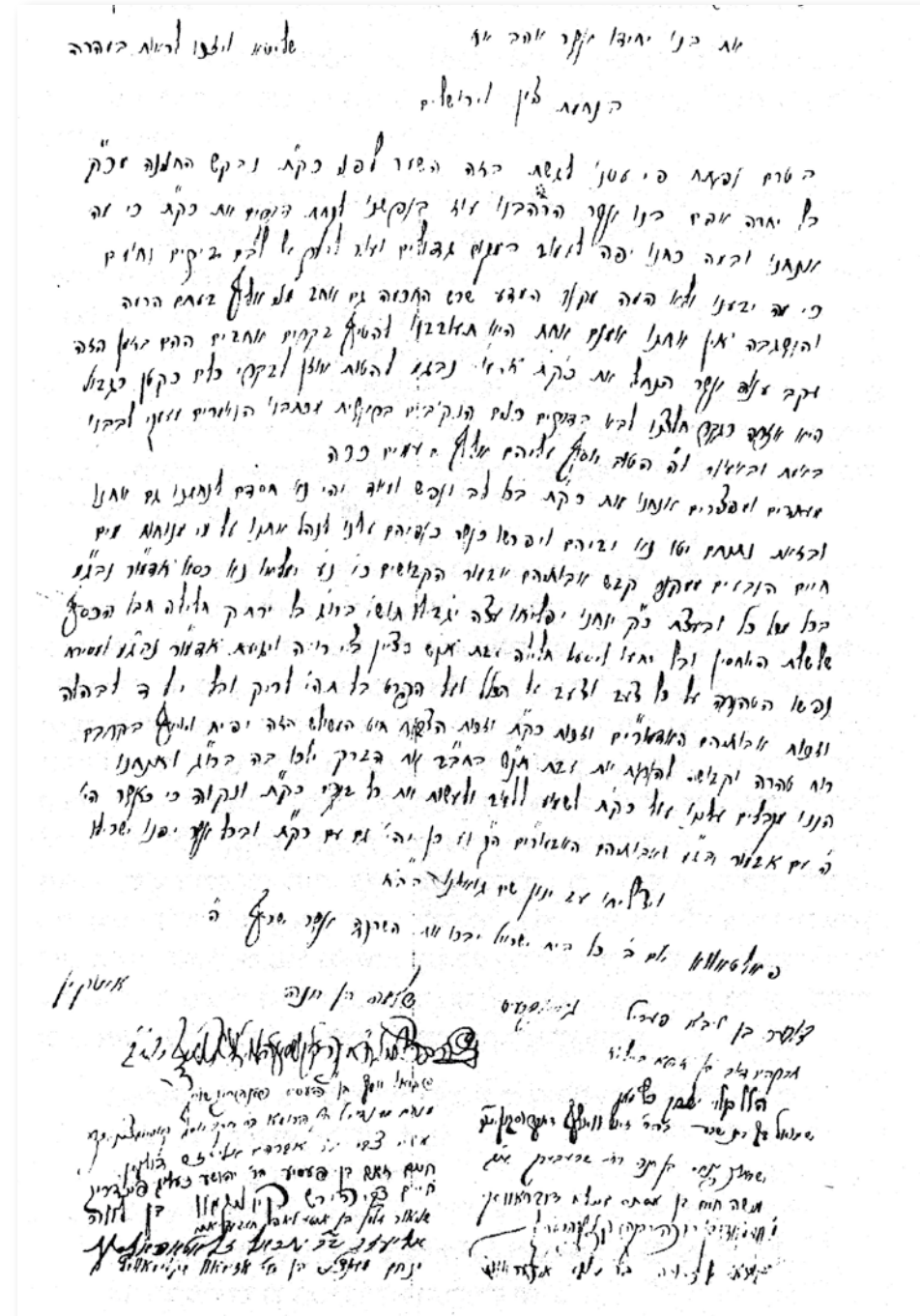
לאחר המהפיכה שינה הכפר את שמו ל"דיטסקי סילו" - ישוב הילדים, ומספר שנים אחר כך ל"פושקינה". היישוב הקטן היה רחוק 25 ק"מ מלנינגרד, ונחשב ליישוב עצמאי, אולם בתקופה בה שהתה משפחת קליין במקום, צורף ללנינגרד ונחשב לאחת משכונות העיר הגדולה.

בית הכנסת במרתף משפחת קליין

בפרבר הזה, איתר כ"ק אדמו"ר המהר"ש את ציורו המפורסם של כ"ק אדמו"ר הזקן, ובשנת תר"מ שהה אדמו"ר המהר"ש במקום במשך שבוע. ואילו בשנת תרס"ב הרבי הרי"צ התאכסן בשכונה זו, במשך לילה בביתו של העסקן החסידי הרה"ח ר' אליעזר אליאנסקי.

בשנים שלפני המהפיכה, חל איסור על יהודים להתגורר בפרבר, ורק לאחר המהפיכה בשנות הרעב והרדיפות, החלו משפחות חסידיות להגיע לערים הגדולות ובהן פטרבורג שהפכה את שמה לאחר המהפיכה ללנינגרד. כמה מהמשפחות בחרו להתגורר בכפר הקטן שהיה מרוחק מהעיר, והעיקר רחוק מעיניהם של שוטרי החרש.

על בני הקהילה נמנו חשובי החסידים: רב הקהילה - הרב אברהם אליהו פלוטקין ע"ה שהיה

הסבא הרב שניאור זלמן חוסידוב חתום (חתימה שלישית מלמטה בטור השמאלי) על כתב התקשרות לאדמו"ר הרי"צ, שנכתב על ידי חסידי חב"ד בפולטבה. (הצילום מתוך אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ חלק טז)

הרב שמואל מנחם ומרת מרים קליין עם נכדיהם

גאון גדול, חריף ועמקן עד להפליא, הרב שמואל מרוזוב הי"ד בנו של הרב חוניע מרוזוב הי"ד מזכיר כ"ק אדמו"ר הרי"צ, הרב שניאור זלמן קלמנסון ע"ה בנו הרב יקותיאל ע"ה והרב ישראל שמעון ע"ה, ובתו מרת פייגה ע"ה ובעלה המשפיע הנודע הרב ר' ברק'ה חן ע"ה.

לשואל משה הקטן, היו בני משפחה רבים בפרבר, שכן מלבד הוריו והסבתא, גרו במקום אחי אמו - האח - ר' קלמן חוסידוב ע"ה עם רעייתו מרת פרומה ע"ה, האחיות - מרת שרה ע"ה רעיית הרב אברהם קפובסקי הי"ד, והאחות הצעירה איטה לאה חוסידוב.

עם התפתחות הקהילה, קבע ר' שמואל מנחם מניין חב"די במרתף ביתו. מניינים לתפילה התקיימו שלוש פעמים ביום, במרתף של משפחת קליין ובשבתות נערכו בו התועודיות תוססות. מספר הרב ליפא קליין שי:

"הבית שלנו שכן בבניין דירות, וכלל חדר אחד גדול. מחיצות ארעיות בצד החדר תחמו את חדרי השינה שלנו, ורוב שטחו של הבית שימש לבית הכנסת. משפחת פלוטקין התגוררה קומה מעלינו, וכאשר היה צורך לקרוא להם להשלים מניין, היינו דופקים על התקרה בביתנו, ולאחר רגעים ספורים היו מגיעים לביתנו הרב פלוטקין ובניו.

"מלבד תפילות והתועודיות, נערכו בביתנו גם שמחות חסידיות, ובהן כמה חתונות של אנ"ש".

החיים החסידיים היו סביב בית הכנסת, ובגלל הפחד הגדול באותה תקופה, הסוכה היחידה נבנתה ליד בית הכנסת. בא' השנים הגויים המקומיים הרסו את הסוכה, ואז נאלצו החסידים לכתת את רגליהם מרחק של עשרים ק"מ עד שכונת "סטרי סילו" שם מצאו סוכה ליד בית הכנסת.

הרב הבלתי רשמי של קהילת ליובאוויטש בפושקינה היה הגאון הרב פלוטקין שכיהן קודם לכן בכמה עיריות ברחבי ברית המועצות, ובגלל רדיפות מצד השלטונות עבר להתגורר בפושקינה. כלפי חוץ אמנם עסק במלאכות שונות לפרנסתו, אך בעצם גם בשנים קשות אלה כיהן כרב, לא רשמי, ודאג להרכיץ תורה הן במבוגרים והן בנערים צעירים. על הנערים שלמדו אצל הרב פלוטקין, נמנו האחים ר' זלמן ור' שואל משה קליין.

על החינוך שספגו בבית אביהם, מספר האח ר' ליפא קליין:

"אבא ע"ה הקפיד שנקבל חינוך על טהרת הקודש, ולא רצה אפילו שאדע רוסית. כאשר הגיע הביתה במקרה ספר ברוסית, היה זורק אותו מיד מהבית, עידוד רב לחינוך זה קיבלתי

מהמתפללים. הייתי אז ילד קטן, ולא פעם היה מגיע אלי אחד מהם, לוקח אותי הצידה ובוחן אותי - האם אני כבר יודע את אותיות האל"ף ב"ת.

"מפאת גילי הצעיר לא נאלצתי ללכת ללמוד בבית ספר, אולם אחיי הגדולים נאלצו ללמוד שם מתוקף החוק. הם הלכו לבית ספר רק בימי החול ובשבתות נשארנו בבית בתירוצים שונים ומשונים, אלא שהמורים והמנהל לא השתכנעו מתירוצים אלו, והיו אומרים 'הרי אביכם מגדל זקן ואין ספק שהוא יהודי שומר מצוות, ורק מסיבה זו אינכם מגיעים ללימודים בשבת'.

"השמחה האמיתית היתה מתחילה בבית, בעת שהאחים היו שבים מהלימודים בבית ספר, אז הם היו יושבים ולומדים תורה כל שעות אחר הצהריים והערב, בדרך כלל אצל שכנו הרב פלוטקין, ולעיתים גם אצל אחרים מאנ"ש שהתנדבו ללמד. באותן שעות למדתי אצלו גם אני אל"ף ב"ת וקצת קריאה יחד עם חברי מאיר שמחה, בנו של ר' בערקע חן".

אתם תלמדו אותי מה זה סיביר?

אנשי המשטרה החשאית עקבו אחר הנעשה בפרבר, והרב שמואל מנחם קליין שהחזיק את המניין החב"די, נחקר שוב ושוב, וחרף האימים שהוטחו לעברו, הוא המשיך בשלו, ואירח את המניין החסידי בביתו.

על החקירות מיעט הרב קליין לספר, ורק על חקירה אחת מיני-רבות סיפר לבניו. החקירה התקיימה בשבת, בראש השולחן ישבו שלושה חוקרים והבכיר ביניהם יהודי בדרגת אלוף משנה, והוא הקריא לפני הרב קליין מכתבים שנכתבו על ידי אנ"ש ונמצאו בחיפושים שנערכו בביתו.

אחד המכתבים נכתב בלשון הקודש והיו בו גם ראשי תיבות ומילים קשות להבנה, אבל החוקר היהודי היה בעל ידע רב, והבין את הנכתב, וביקש לדעת עוד ועוד פרטים. אולם הרב קליין מילא את פיו מים ולא הסכים לענות לחוקר על שאלותיו.

בהמשכה של אותה חקירה חקרו אותו גם על פעולותיו לחיזוק היהדות באיזור מגוריו ועל החינוך היהודי שהוא נותן לשלושת בניו. הבנים למדו תורה אצל הרב פלוטקין ואצל עוד מאנ"ש, והדבר הכעים את החוקרים, שאמרו לו: "תלמד חסידות, תתפלל, אבל את הילדים שלך תן לנו לחנך".

החקירה נמשכה שעות ארוכות, והחוקרים איימו עליו שאם לא יספר את מה שהם רצו לשמוע, ישלחוהו לסיביר "שם יש מספיק מקום ליהודים שכמותך".

האימים החוזרים ונשנים הביאו את הרב קליין להתפרץ על החוקרים בחמת זעם: "אתם תלמדו אותי מה זה סיביר? אני נשלחתי לסיביר על ידי המשטר הקודם ולאחר כמה שנות סבל אתם הקומוניסטים שיחררתם אותי, ועכשו אתם רוצים לשלחני שוב לסיביר על לא עוול בכפי?"

פרק שני – קהילת ליובאוויטש בורטיוק

החסידים נמלטים יחדיו

בימי מלחמת העולם השנייה, נפתח פרק חדש בחייו של ר' שואל משה. בקיץ תש"א, כשנתיים לאחר פרוץ המלחמה, פלשה גרמניה לתוככי ברית המועצות, חיילי הצבא האדום נחלו מפלה אחר מפלה, והנאצים התקדמו במהירות גדולה ביותר, ואזרחי ברית המועצות בכלל והיהודים בפרט החלו במנוסה רבת, מחשש שיפגעו על ידי הכובש הנאצי.

כאשר הנאצים התקרבו אל לנינגרד, קבוצה מאנשי קהילת ליובאוויטש ב'פושקינה' ובהם משפחת קליין נמלטו יחדיו אל הבלתי נודע, כאשר מטרה אחת להם: להתרחק ובמהירות מהחזית.

על קבוצה זו נמנו עוד קרובי משפחה של הנער שואל משה – הסבתא מרת דאבא חוסידוב, הדוד ר' קלמן חוסידוב רעייתו מרת פרומה ובנם בן החודש, הדודה מרת שרה קפובסקי ובתה

הרב שמואל מנחם ומרת מרים עם ילדיהם: זלמן (מאחור), שואל משה (מימין) וליפא (במרכז). התמונה צולמה בימי מלחמת העולם השנייה

החוקרים הבינו כי מהאישי הזה לא ידלו מאומה, ומשום כך החליטו לשלחו לביתו. לאחר שעות של חקירה מתישה, הזהירו אותו שאסור לו לספר לאיש על החקירה והורו לו לחתום על פרוטוקול החקירה וללכת הביתה, אבל הוא סירב גם לזאת, הוא אמר להם רק שתי מילים 'שבת היום', ולא יסף. החוקרים תמחו על התנהגותו המוזרה, ובלית ברירה הרב קליין נותר במקום עד צאת השבת, חתם על הפרוטוקול ושב לביתו.

עשר שנים חלפו מאז הגיעו ל'פושקינה', ובבית משפחת קליין, התכוננו בהתרגשות ל'בר מצוה' של ר' שואל משה שהתקיימה בה' טבת ת"ש. באותם שנים קשות, כאשר עשרות מחסידי חב"ד בלנינגרד הוגלו והוצאו להורג, היה קושי רב להשיג תפילין כשרות, אולם ר' שמואל מנחם לא ויתר, ולקראת הבר מצוה, השיג תפילין עבור בנו, ואילו הדודה מרת שרה קפובסקי עמלה להכין שקית לתפילין מעוטרת בריקמה מפוארת.

יבוא ספרי קודש

מחסור חמור של ספרי קודש, שרר ברחבי ברית המועצות, שכן הקומוניסטים החרימו שוב ושוב ספרים מבתים פרטיים ובתי הכנסת. דווקא כאשר עננים שחורים כיסו את אירופה, ומלחמת העולם השנייה הייתה בעיצומה, הגיע 'יבוא' מיוחד של ספרי קודש לפושקינה.

בימי מלחמת העולם השנייה, כאשר ברית המועצות, כבשה בקיץ ת"ש [בעקבות הסכם בין גרמניה הנאצית וברית המועצות] כמה מדינות שכנות ובהם גליציה; או-אז התאפשר לר' שמואל מנחם לבקר את הוריו ובני משפחתו שהתגוררו בעיר טורקי שבגליציה. הוא שמח לראותם לאחר כעשרים שנות פרידה, ולא ידע כי זו הפעם האחרונה שהוא מתראה איתם, שכן כולם נספו בשואה.

בשובו ללנינגרד, הצטייד בספרי קודש רבים, שכן בגליציה שאך נכבשה בידי הרוסים, עוד לא הספיקו להחרים ספרי קודש. כל הדרך מבית הוריו ועד לביתו, חשש שמא יתפס בידי המשטרה, אבל בניסי ניסים הצליח להגיע בשלום לביתו, עם הספרים שהיו מצרך נדיר ומבוקש באותה תקופה חשוכה.

תבלחט"א מרת זלדה (קוזלינר).

על חברי קבוצת הבורחים נמנו עוד: משפחת הרב פלוטקין, משפחת קלמנסון לענפיה, הרב שמואל גלפרין רעייתו, כלתו מרת בלומה ובנה ר' ראובן גלפרין.

בניסי ניסים הקבוצה הצליחה לעלות לאחת הרכבות האחרונות שיצאו מלנינגרד. כשהרכבת יצאה לדרכה, נשארו על הרציף שני חסידים שלא האמינו כי הם נפרדים ממשפחותיהם מבלי לדעת מתי יפגשו שוב. היו אלה, הרב אברהם קפובסקי בעלה של מרת שרה והרב שמעון גלפרין בעלה של מרת בלומה. השניים גויסו בעל כורחם לצבא האדום, והותר להם להיפרד ממשפחותיהם. בדיעבד התברר שלגבי ר' אברהם קפובסקי הייתה זו פרידה אחרונה ממשפחתו כי הוא לא שב מהחזית, הי"ד, ואילו הרב שמעון גלפרין שב בסיום המלחמה לביתו.

נסיעה תחת אש

הרכבת החלה בנסיעה, והרגשות מעורבים. מצד אחד ברור שהנה ניצלו ממוות, אבל איש אינו יודע עד היכן נוסעת הרכבת, לאן יגיעו ואיפה יחיו בזמן הקרוב. החסידים הצטיידו עם מעט ספרי קודש שהוחבאו בתוך כריות ומצעים, ואילו הרב שניאור זלמן קלמנסון נשא עמו ספר תורה.

הרכבת נסעה במהירות בכדי להתרחק מהפגזות הגרמניים, אבל מטוסי האויב לא הירפו ורדפו אחרי הרכבות בכדי להפגזם ולהוריד אותן מהפסים. כאשר החלו הפגזות מדוייקות על הרכבת, נאלץ הקטר לעצור את הנסיעה וכל הנוסעים ברחו ליער הקרוב שם הסתתרו עד שהסכנה חלפה. לאחר כל הפצצה נחשפו בני הקבוצה למראות קשים ביותר של גופות מרוטשות של נוסעים שלא הספיקו להימלט מהרכבת בזמן. לאחר הפגזה שכזו חיפשו הנוסעים את הקרונות שעוד נותרו שלימים ובהם נדחסו כולם. מראות אלו היו קשים שבעתיים לצעירים שבחבורה, ובהם שואל משה בן הארבע עשרה.

לאחר שלושה ימי נסיעה הגיעה הרכבת לעיירה ירוסלב. האוכל שהביאו קבוצת החסידים כבר תם, והנשים החלו לקבץ עשבים וזרעונים מהם הכינו מעין קציצות שהיו מרות כלענה, אך היה בהן כדי להחיות.

לאחר מנוחה קצרה בירוסלב, עלו קבוצת החסידים על הספינה "סופיה פירובסקי" ששיטה בנהר הוולגה, הייתה זו ספינת טיולים שפארה עדיין ניכר בה. אבל הסכנה עוד לא תמה. מטוסי הגרמניים המשיכו להפציץ גם את הספינה, ורק בניסים גלויים לא הצליחו הגרמנים ימ"ש במזימתם להטביעה. לאחר זמן נודע לחברי הקבוצה כי הספינה בדרך חזרו הוטבעה מפגזי הגרמנים.

קולחוז בורטיוק – מחוז בשקיריה

לאחר ימים אחדים של הפלגה עברו הנוסעים לספינה קטנה שפנתה לשלוחה של הוולגה הנקראת אָה וממנה לשלוחה הנקראת קָה, עד שהגיעה לצוק גבוה מעל הנהר שבראשו קולחוז קטן בשם בורטיוק. הנסיעה כולה נמשכה כשלושה שבועות.

כשקבוצת החסידים הגיעו לחוף, פשטה השמועה בקולחוז שהנוסעים יהודים והמון רב מתושבי הכפר ירד לשפת הנהר לראות מי היצורים הקרויים יהודים. 'מעולם לא ראינו יהודים' הסבירו. 'לפי התיאורים ששמענו, חשבנו שאתם צריכים להיות יצורים מוזרים לא מהעולם הזה...' עם זאת תושבי הקולחוז גילו נכונות לסייע ועזרו לנוסעים לחצוב מדריגות בצוק בכדי להגיע לדרך המובילה לקולחוז. המרחק היה גדול ובדרך היו עליות וסיבובים מסוכנים, אך לבסוף הגיעו קבוצת החסידים לקולחוז בו התגוררו במשך שנתיים ימים!

קולחוז בורטיוק נמצא באוטונומיה הנקראת בשקיריה שלמרגלות צידם המערבי של הרי אורל, עיר הבירה של בשיקירה היא העיר אופה. המקום היה נידח ומרוחק מכל מרכז עירוני, לא היו בו לא רשת חשמל, לא צנרת מים ולא אספקת גז, ואילו התושבים שהיו ברובם אנאלפביתים ממוצא טטרי, דיברו רק טטרית ולא ידעו לדבר ברוסית. קבוצת החסידים תושבי הכרך הגדול לנינגרד התקשו מאוד לעכל שיצטרכו לחיות במקום פרימיטיבי כל כך, אך ידעו כי הם נמצאים במקום בטוח ורחוק מהחזית. בלית ברירה התחילו ללמוד את מנהגי ושפת המקום.

כל משפחה קיבלה בית קטן, ומיד עם הגיעם החלו לארגן מניינים ולעיתים נערכו גם התוועדויות. לקהילה הקטנטנה היה רב – הרב פלוטקין, וגם חזן ושוחט – הרב שמואל גלפרין שהיה בעל תפילה ותיק ושוחט בעל שם ובכל אופן היו אלה חיי קהילה שונים ומוזרים. הרב גלפרין אמר באותם ימים: "אין צורך כעת בהתעוררות מיוחדת בכדי לבכות בזמן התפילה. קשיי המלחמה ותנאי המקום מספקים סיבות טובות כדי לבכות".

למרות הצרות והקשיים הגדולים שהיו מנת חלקם, למדו ילדי משפחת קליין תורה. ר' שמואל מנחם לימד את שלושת בניו, את שניאור זלמן ושואל משה לימד חומש וגמרא, ואילו את בנו הצעיר ליפא לימד קריאה וחומש.

עבודה היה קשה להשיג. ובתחילה הנשים הגו דרכים מקוריות להשגת מזון. הן חתכו מצעים ומפות שהביאו איתן וקישטו אותם ברקמות צבעוניות, נשים אחרות יצרו מלאכות יד אחרות והעבודות הללו הוחלפו עם המקומיים תמורת אוכל.

למעשה, בתקופה זו לא היו גברים בקולחוז, מאחר שכולם גויסו לצבא ונשלחו לחזית. בחודשי המלחמה הראשונים עוד הגיעה לקולחוז אספקת מזון סדירה, שנפסקה לחלוטין בשנתה השנייה של המלחמה. מכיון שכך הגברים החסידיים נאלצו לעבוד בחקלאות בשדות הכפר.

'יהודי חקלאי' היה מושג מופרך. היהודים לא עסקו באותם שנים בכך בשל התנגדות השלטונות להקצות להם חלקות אדמה, אך המצב בזמן המלחמה חייב את החסידים להפשיל שרוולים ולצאת לשדות. הגברים נאלצו אפוא ללמוד מלאכה חדשה והתהליך היה קשה. אבל

מגיהינום לעיר גדולה

בתחילת שנת תש"ג הגיע אל אמו של ר' שואל משה, מכתב מאחיה ר' ישראל חוסידוב. במכתב סיפר כי הוא נמצא בטשקנט שבאוזבקיסטן לשם נמלטו בעת המלחמה חסידי חב"ד רבים. במכתבו הציע למשפחה להצטרף אליו ולגור בטשקנט עד יעבור זעם.

מרת מרים סיימה בקושי לקרוא את המכתב ונפלה מתעלפת. לאחר שהעירו אותה מעלפונה, אמרה בתמיחה: "אנו חיים בקולוחוז קטן ונידח בקצה העולם, בלי תרופות וכמעט ללא אוכל, לא רואים יהודים, וכל הצרות שבעולם נוחתות עלינו - והוא עוד שואל אם אנחנו רוצים לצאת מהגיהינום הזה לעיר גדולה עם קהילה יהודית מפותחת!?"

בני משפחת קליין בישרו לכל המשפחות החב"דיות בבורטיק כי הנה יש פתח הצלה. מיד כולם החלו בהכנות לנסיעה, אלא שאז התברר כי ישנו מכשול גדול בדרך ליציאה מהמקום. המלחמה הייתה עוד בעיצומה, וכיון שכך דרשו השלטונות הקומוניסטיים מכל אזרח שעובר מעיר לעיר הזמנה מבן משפחה המתגורר בעיר היעד.

ר' שמואל מנחם קליין סיפר על הבעיה במכתב לגיסו ר' ישראל חוסידוב, וכעבור מספר שבועות התקבלו במשרד הדואר בבורטיק מסמכים מזוייפים שנשלחו מטשקנט לכל משפחות אנ"ש בבורטיק ואיפשרו לכולם לצאת מהקולוחוז הנידח ולצאת לדרך לטשקנט.

המסמכים זוייפו אמנם לא בצורה מקצועית, אך גם יצרני המסמכים וגם המשפחות החב"דיות בבורטיק 'סמכו' על אנשי הביטחון המקומיים שאינם יודעים כמעט קרוא וכתוב. על המסמכים חתמו ר' אלי ליפסקר במקום נציג משרד הפנים, ור' זלמן סודקביץ במקום נציג משרד המשפטים...

בשלב זה ארזו המשפחות את מיטלטליהן נפרדו בידידות מהשכנים הטריים שהתייחסו אליהם בדרך כלל באופן חיובי, עלו על עגלות רתומות לסוסים ופתחו בנסיעה.

המטרה הראשונה הייתה לרדת בשלום מהצוק שהקולוחוז היה בנוי בראשו. הנסיעה הייתה איטית ביותר, הנשים והילדים היו על העגלות עם החבילות, ואילו הגברים הלכו רגלית לצד העגלות. כמה רגעים מעוררי חרדה היו בעת הירידה מהצוק, היה זה כשאחד הסוסים האיץ את מהירותו בסיבוב חד, והנוסעים בעגלה נפלו לערימות השלג והקרח שבצידי הדרך. לאחר שלושה ימי נסיעה הגיעו כולם בשלום לתחנת רכבת.

שבת ברכבת

בתחנה נפגשו לראשונה לאחר שנתיים עם אנשים "רגילים" יודעי קרוא וכתוב ודוברי רוסית, ומובן שפגשו גם יהודים שסיפרו להם מעט מהידוע להם אודות אירועי המלחמה ובעיקר על השואה האיומה - שהחלה בכליאת יהודים בגיטאות ומחנות השמדה וממשיכה בהשמדת מיליוני יהודים. כולם היו מזועזעים לשמע הבשורות המרות.

ברירה אחרת לא הייתה. מוצרי מזון קיבל מי שעבד. בסוף כל חודש חישובו את זמן העבודה של כל תושב בקולוחוז ולפי זה קיבל משכורת - דהיינו קמח תפוחי אדמה ועוד. לכן כל מי שזכה ליום עבודה היה עבורו יום זה חג של ממש.

אפיית מצות שגרמה לשריפה

עד שהחלו קבוצת החסידים להתרגל לחיי הקולוחוז נחתה עליהם מכה קשה. היה זה כאשר ראשוני החיילים הפצועים מהחזית נשלחו לביתם, אז הגיעו גם לקולוחוז בעלים ובנים שנפצעו במלחמה והאשמים לדעתם בכל המלחמה הנוראה היו היהודים. עתה החלו ימים קשים; החיילים שחזרו פצועים היו שותים בלילות לשוכרה ולאחר מכן מגיעים אל בתי החסידים דופקים בחלונות ומשמיעים גידופים וקריאות גנאי ליהודים. הפחד היה גדול. החסידים חששו כי בקרוב יבוא היום והחיילים הפצועים יזרקו אותם מהקולוחוז.

לקראת פסח השיגו החסידים במאמצים רבים קמח לאפיית מצות. אבל הבעיה הגדולה החלה כשביקשו לאפות. בקולוחוז היה חוק שאסר להבעיר תנורים בשעות היום, כדי שלא תפרוץ שריפה חלילה ותכלה במהירות את בתי העץ, כשמישהו הדליק אש והעשן היה מיתמר מהארוכה מיד היו מגיעים למקום מכבי אש ושוטרים, מכבים את האש ומענישים את העברייני, הוחלט אם כן לאפות את המצות באחד הבתים ולחסום את הארובה כדי שלא ייודע שהיהודים עוברים על החוק.

הרעיון הצליח ומצות רבות נאפו, אלא שכעבור מספר ימים החום שנצבר בבית בעקבות חסימת הארובה גרם לשריפה שכלתה את הבית שבו נאפו המצות, ורק בנס לא היו נפגעים.

התושבים שהבחינו בשריפה נאספו סביב הבית וצעקו: "למה הדלקתם אש בצורה שכזו?" והחלו לגדף את היהודים. בחסדי ה' התושבים לא פגעו ביהודים לרעה.

בשורות איוב

כשנתיים חיו קבוצת החסידים, מנותקים כמעט לחלוטין מהעולם הגדול שמחוץ לכפר. מכשירי רדיו לא היו, ובדואר המקומי היה רק מכשיר טלגרף מיושן שכמעט לא עבד. המכתבים שהגיעו צונזרו בקפידה, ועל הנעשה בחזיתות ברחבי המדינה וברחבי אירופה איש לא ידע ולא שיער.

הלם ותדהמה אחזו את הקהילה הקטנה כאשר הגיע מכתב מהצבא האדום, ובו נכתב כי ר' אברהם קפובסקי בעלה של מרת שרה, אינו בין החיים. ר' אברהם נלחם בחזית ליד לנינגרד, ונפטר מהתקף לב. למשפחה נמסר התאריך הלועזי בו נפטר ר' אברהם, ולהפתעתם התברר עד מהרה כי הוא חל ב"ט בכסלו ראש השנה לחסידות. מרת שרה קפובסקי התאבלה על פטירת בעלה, בעוד אחיה ר' קלמן חוסידוב ואחותה מרת מרים קליין מנסים לנחמה.

מספר הרב ליפא קליין: "ידענו שהנסיעה ברכבת תימשך זמן רב, והייתה התלבטות גדולה אם לנסוע גם בשבת. חלק מהחסידים טענו שאין היתר לנסוע בשבת, וההתלבטות הייתה מה מידת סכנת הנפשות שיש בהישארות במקום. לאחר פלפולים ממושכים, הוחלט על דעת כולם שהמצב מחייב לנסוע גם בשבת.

"כאשר השבת נכנסה, פרשה אימא מפה לבנה על השולחן בתאנו שברכבת, ולאחר תפילת ערבית אבא עשה קידוש. הכל נעשה בשקט ובלי הבלטה יתירה, כדי שלא למשוך תשומת לב מיותרת, שיכלה להמיט עלינו אסון".

לאחר שבועיים נסיעה ברכבת הגיעו קבוצת החסידים לטשקנט, ולתדהמתם מצאו במקום קהילה גדולה של פליטים חסידי חב"ד שהגיעו למקום מכל רחבי ברית המועצות, ובהם ידידים מלנינגרד.

פרק שלישי – הכנסת אורחים בימי השואה

רעב כבד

ר' ישראל חוסידוב אחיה של מרת מרים קליין, דאג לבני המשפחה עם הגיעם לטשקנט. הוא סייע לשכור דירה קטנה בשכונת קרסו, שם התגוררו באותה עת כעשר משפחות אנ"ש. בתקופה קשה זו, ספג ר' שואל משה חינוך אמיתי לאהבת ישראל, כאשר למרות המצב הכלכלי הקשה, פתחו הוריו את ביתם לפליטים שרעבו לפת לחם במלא מובן המילה.

חסידים רבים ברחו מאימת הקרבות, ובחרו להגיע לאוזבקיסטן בה פעלו בתקופה שקדמה למלחמה שלוחי רבותינו נשיאינו. רוב החסידים השתכנו בעיר סמרקנד, ומיעוטם בטשקנט בירת אוזבקיסטן.

מצב הפליטים החב"דיים היה בכי רע. לעיר הגיעו מאות אלפי פליטים, רובם המוחלט בחוסר כל, ללא מזון כסף ורק מעט מיטלטלין היה בידיהם. רבים הסתובבו ברחובות בלי שידעו איפה יניחו את ראשם בלילה הקרוב.

כבר בחודשים הראשונים לשהות החסידים בעיר, התגבשו שני ריכוזים חסידיים. הגדול שבהם היה באיזור ה'סטרי-גורד' – העיר העתיקה של טשקנט, והריכוז השני ב'קרסו' שכונה הממוקמת בקצה העיר. בשנים הבאות, רוב החסידים שהתיישבו ב'קרסו' עברו אף הם לגור ב'סטרי גורד'.

בתחילה, מצב הפליטים היה חמור במיוחד. השלטונות ניסו בזמן הראשון להקל במעט על הפליטים. אולם לא יכלו להתמודד עם המשימות הקשות להמציא דיור ועבודה לפליטים, שזרמו כל העת לטשקנט ללא הרף. בחנויות לא נמצא לחם בכמות המתאימה לצריכה, שעלתה עם בואם של הפליטים.

בתקופה בה הגיעה משפחת קליין לטשקנט, המצב היה מעט טוב יותר, שכן הממשלה הסדירה אספקת לחם, שחולק במשורה על פי כרטיסים, ולמרות זאת הרעב עוד היה כבד, והמחלות התפשטו בין הפליטים. המצב הקשה לא פסח על הפליטים החב"דיים, מהם שנפלו למשכב וחלקם נפחו את נשמתם ביסורים.

דלת פתוחה לפליטים

חסידים רבים, פתחו את ביתם בפני משפחות שלא מצאו מחסה לראשם. חסידים אלו שאך לפני ימים או שבועות חיפשו בעצמם אכסניה, אירחו לזמן קצר או באורח קבע בודדים

ומשפחות, למרות שלהם עצמם לא היה במה להשביע את נפשם.

בספר "תולדות היהודים באסיה התיכונה", מובאת סקירה ממצה על ראשי הפעילים שעסקו למען הפליטים היהודיים בטשקנט ובהם את הרב מנדל קליין שפעל באינטנסיביות למען הפליטים בכלל ופליטים חרדים וחב"דיים בפרט.

משפחת קליין היו מראשי העוסקים בסיוע לפליטים הרבים שנהרו לטשקנט. בית המשפחה היה כתובת לאירוח, ונערכו בו חתונות בריתות והתוועדויות.

מספר הרב נתן קנלסקי: "בזמן המלחמה הגעתי עם אמי לטשקנט בחוסר כל, והתארחנו פעמים רבות בבית משפחת קליין. מרת מרים קליין התייחסה לכל אורח כמו אל מלך. ברגע שהגעתי לביתם, היא הייתה מגישה לך מיד צלחת עם מאכלים מגוונים וטעימים. מידי יום התארחו בביתם עשרות אורחים, פשוטו כמשמעו".

הרה"ח ר' אליהו וולוביק, אז בחור צעיר, התגורר במשך חצי שנה! בבית משפחת קליין, והוא התפעל מאוד מאישיותו של אבי המשפחה ר' שמואל מנחם: "הוא היה יהודי שקט, צנוע ונוח לבריות, מעולם לא הרים קול. הוא היה יושב ולומד עד השעות הקטנות של הלילה".

סיפר הרה"ח ר' בערל פרוס: "ר' שמואל מנחם היה יהודי מהדור הקודם שהכניס אורחים במסירות רבה. גם כשהפרנסה לא הייתה מצויה ברווח, היו בביתו תמיד אורחים רבים שנהנו אצלו מאש"ל מלא".

בתקופה זו, התקיימו התוועדויות רבות בבית המשפחה, ואבי המשפחה הירבה לספר לחסידים על גדולי החסידים בפולטבה ובערים אחרות.

למד אצל ר' שלמה חיים

בימי המלחמה, הוקמו בטשקנט 'חדרים' ו'שיבות' לילדים ונערים חב"דיים, ששקדו על לימודם למרות הרעב והקשיים שהיו מנת חלקם. ר' שואל משה ואחיו ר' זלמן למדו בימי המלחמה, יחד עם עוד מבני החסידים, אצל המשפיע הרב שלמה חיים קסלמן, וכך מי שהשפיע על אביו בצעירותו, המשיך להשפיע עליו. קירבה מיוחדת הרגישו האחים קליין לר' שלמה חיים, ועוד שנים רבות אחר כך, סיפר ר' זלמן כיצד ר' שלמה חיים היה לעיתים מגלה לו בסוד היכן תתקיים התוועדות.

באותם ימים הושפע גם מהמשפיע הרב ניסן נמנוב, שבתחילה התגורר בטשקנט, וגם לאחר שעבר לסמרקנד, מתוקף תפקידו בהנהלת תומכי תמימים, הגיע מפעם לפעם לטשקנט. על ההשפעה ארוכת הטווח, סיפר הרה"ח ר' יוסף יצחק קליין:

"היה זה בשנה האחרונה לחייו של דודי ר' שואל משה, כאשר ביקרתיו בביתו בשעת ארוחת הבוקר שלו. ראיתי כי הכין לעצמו כריך מרוח בחמאה, וכאשר ניגש לאוכלו, חתך את הכריך לקוביות קטנות, ואכל קוביה אחר קוביה. תמהתי, אבל נמנעתי מלשאול אותו. הדבר הטריד

את מנוחתי, ולכן שאלתי את אבי הרב זלמן ע"ה, מדוע אחיו אוכל בצורה כה מוזרה? ואז אבי השיבני:

"היה זה בימי המלחמה, ומפעם לפעם השיגו חמאה עבור התמימים, והם שסבלו מהרעב, אכלו במהירות את הלחם שנמרח היטב בחמאה. כאשר ר' ניסן ראה זאת, הוא הטיף להם מוסר, ואמר כי מצד אתכפיא, עליהם לחתוך את הלחם עם החמאה לקוביות קטנות וכך לאוכלם! אחי ר' שואל משה, היה נוכח כאשר ר' ניסן אמר זאת, ועד היום הוא נוהג כך".

פרצו דרך החלון

בתום המלחמה, מאות חסידים הצליחו לצאת את ברית המועצות, ואחרים ובהם משפחת קליין לא הצליחו לפרוץ את מסך הברזל. זמן קצר לאחר המלחמה, עברה משפחת קליין להתגורר בשכונת סטרי גורד - ברחוב יאנגי מחלא 61.

למרות מצב בריאותו הלקוי, ר' שמואל מנחם לא הפסיק מעסקנותו בענייני הכלל. ובשנים הראשונות לאחר המלחמה, היה גבאי בבית כנסת קרוב למקום מגוריו, עד שבאחד הימים פשטו אנשי הק.ג.ב. על בית הכנסת, והרשעים הללו סגרו את בית כנסת על מנעול ובריח.

ר' שואל משה ואחיו ר' זלמן לא נרתעו והחליטו להוציא מבית הכנסת את הספר תורה. הם פרצו לבית הכנסת דרך החלון, הוציאו את הספר תורה, והעבירוהו היישר לביתם. ומאז התקיים 'מניין' חב"די בבית משפחת קליין, כאשר הבן ר' משה היה כל השנים הרוח החיה בארגון המניין.

האחים קליין: ר' משה שואל, ר' ליפא, ר' זלמן

הק.ג.ב. רצה לשתול סוכן

בתקופה מסויימת נהג ר' שמואל מנחם להתפלל בבית הכנסת הרישמי בטשקנט, בכדי שיראו שהוא מתפלל בבית הכנסת, ולא יחשבו שיש לו בבית מניין לתפילה. לבית הכנסת הלך עם טלית על כתפיו ובכדי לכסות את הטלית לבש מעיל חורף. בית הכנסת היה במרחק גדול מביתו, והוא לא שת ליבו לחום הגדול ששורר בטשקנט בימות הקיץ, ולא לגשמים ולשלג שהפריעו בדרכו במהלך החורף.

חששו לא היה בכדי, התעניינות הק.ג.ב. במניין בבית משפחת קליין היה כה גדול עד שניסו לשתול בתוכו סוכן שלהם, כפי שסיפר ר' זלמן:

"כשהגעתי בוקר אחד לעבודה, הבחנתי שהשותף שלי עצבני ומסתובב לכאן ולשמם בפנים חירות ומבטים מפוחדים ואינו יכול להירגע. חשבתי שאולי הוא מוטרד מבעיה אישית, ותיכף ירגע, אבל הוא לא נרגע גם לאחר שעה ארוכה, והמשיך להסתובב בחנות בחוסר מנוחה בולט.

"לפתע נעצר מהליכתו, ניגש אלי ולחש באוזני: 'שמע ידידי, אני רוצה לדבר איתך על משהו סודי וחשוב אבל כאן איננו יכולים לשוחח מחשש לציתות. צא לרחוב, קח מונית וסע לכתובת זו וזו' - וכאן נתן לי כתובת של שכונה מרוחקת - 'ומיד אגיע גם אני ונוכל לשוחח'. שותף זה היה יהודי שאינו שומר מצוות, אבל היו לנו קשרי ידידות אמיצים. הבנתי שיש דברים בגו ונבהלתי מאוד.

"יצאתי מהחנות, לקחתי מונית ונסעתי למקום שסיכמנו עליו. לאחר כמה דקות הגיע גם הוא, עדיין מתוח ונרגש כמו קודם, ומיד שהמונית הסתלקה החל לספר לי בלחש: 'כשיצאתי אמש מביתי ראיתי מכונית של הק.ג.ב. חונה ברחוב ליד הבית. לאחר שהלכתי כמה צעדים, יצא מהמכונית איש ק.ג.ב. שציוה עלי להיכנס למכונית ולקח אותי למטה הק.ג.ב.

"בקיצור, שותפי לא ידע על מה ולמה לקחו אותו - הרי לא עבר על החוק ולא גרם עוול לאיש - אבל אנשי הק.ג.ב. חקרו אותו בתחילה בענינים שונים: האם כל מעשיו בחנות חוקיים, האם יש לו ספרי מס מסודרים ועוד. וכאן הגיע שותפי לעיקר: 'רק לאחר חקירה ממושכת החוקרים אמרו לי מה רצונם האמיתי: אני צריך להתחיל לחזור בתשובה, להיראות כיהודי דתי ולעורר אמון, ואז לבקש להתפלל במניין בבית משפחת קליין ולדווח להם על כל האירועים המתרחשים במקום, הם אמרו לי גלויות שהם זקוקים לסוכן שידווח להם מבפנים על הנעשה בבית.

"לאחר שהסתיימה החקירה, המשיך שותפי לספר, 'ציוו עלי לחתום על פרוטוקול החקירה וכן על התחייבות שלא אגלה לאיש את תוכנה, ולבסוף גם על מסמך שלישי שבו נדפס כי ידוע לי שתוכן החקירה הוא סוד לאומי, והעונש למי שמגלה את תוכנו מגיע לעשרים שנות מאסר. עכשו אתה מבין מדוע הגעתי לעבודה כל כך מבולבל ועצבני? אבל אני מבטיח לך שלא אמלא את בקשתם בשום אופן!'

"כשמעתי את סיפורו נבהלתי מאוד, אך מצד שני התפעלתי מאומץ לבו, שהרי רק אמש חתם שידוע לו כי אם יגלה משהו ישב עשרים שנה במאסר, וכבר עכשו הוא מסתכן ומזהיר אותי על האיום הצפוי למניין החשאי בבית אבא."

ברית לבן של קצין ק.ג.ב.

עוד בימי בחרותו, עסק ר' משה בענייני הכלל, ולא נרתע גם מפעולות מורכבות ומסוכנות, אלא שאותן עשה בחכמה רבה.

יום אחד נולד בן לגב' איטה דוידובנה - אישה יהודיה שגרה בשכנות למשפחת קליין. ר' משה רצה לדבר עמה שתסכים לערוך ברית לרך הנולד, אלא שהוא ידע גם ידע, כי בעלה הוא קצין בק.ג.ב. ולכן יקשה הדבר עליה. בשנים אלו בהן השליט סטלין את עריצותו, והסכנה היתה גדולה, קצין ק.ג.ב. שיתפס כי לבנו נערכה ברית מילה, מרה תהיה אחריתו. ובכל אופן כאשר ר' משה ראה את גב' איטה ברחוב, שאל אותה אם תרצה לערוך ברית לבנה, והיא השיבה כי חוששת מתגובת בעלה.

בימים הבאים, בכל פעם שר' משה ראה אותה ברחוב, הזכירה כי חייבים לערוך ברית מילה, אבל חששותיה היו גדולים.

לאחר זמן, נודע לר' משה כי בעלה נוסע למוסקבה מטעם העבודה, וישהה שם כשבועיים ימים. ר' משה וידא שאכן הקצין נסע, ואז שיכנע את איטה לערוך ברית מילה לבנה, והפעם קיבל תשובה חיובית. התינוק, אמו ואם אמו באו לבית משפחת קליין, שם נערכה הברית, בה נטלו חלק רק בני משפחת קליין. וכך בזכות התעקשותו של ר' משה, נכנס ילד בבריתו של אאע"ה.

בשנים הבאות, למדו בניו של ר' זלמן קליין, שיעורים פרטיים אצל איטה, שהיתה מורה לשפה הרוסית, אבל כמובן שאת הסוד הכמוס לא ידעו.

לפני כעשר שנים, קיבל ר' זלמן טלפון מגב' איטה שהגיעה לארץ וביקשה להודות לר' משה על הברית שנעשתה בזמנו, אולם ר' משה כבר נפטר, והיא נאלצה להסתפק בסיפור הדברים לר' זלמן, שבעצמו לא ידע מכך, כי בעת המעשה היה כבר נשוי ולא נכח בעת הברית מילה !

טשקנט

מרת ראדע בתם של הרב דוד בער ומרת בלומה רבקה שמואלביץ מנעוועל. לאחר נישואיהם התגוררו ר' צבי אייזיק ומרת ראדע בנעוועל שם שימש ר' הירשל כשוחט. בשנים הבאות נולדו להם ארבעה ילדים: דוד בער הי"ד, חיים זאב ע"ה, חיה ליבא ע"ה ותבלחט"א לאה (כהן) תחי'.

חייהם של הזוג הצעיר לא היו קלים כלל. הקומוניסטים בנעוועל לחצו על החסידים שישלחו את ילדיהם לבית ספר קומוניסטי, והחסידים נלחמו בדרכים שונות בכדי שילדיהם יקבלו רק חינוך על טהרת הקודש, גם ר' הירשל עשה ככל שביכולתו לא לשלוח את ילדיו לבית הספר הקומוניסטי, אולם כאשר הרדיפות גברו נאלץ בצער רב לשלוח את ילדיו לבית הספר, אולם בבית החדיר בהם אווירה יהודית-חסידיית שניכרה בהם כל ימי חייהם.

פרק רביעי – משוללי זכויות

חיים בצל הרדיפות

ר' שואל משה קליין התחתן עם מרת חיה ליבא מאסין בט"ו כסלו תשי"ד. מרת חיה ליבא ע"ה, היתה אשה אמיתית מאוד, עמדה על הדיעה שלה, האמינה באמת שלה, צנועה ונחבאת אל הכלים.

מרת חיה ליבא נולדה בשנת תרפ"ו בעיר נעוועל שברוסיה, בה שכנה קהילה ליובאוויטשית חשובה וידועה. הוריה הרב צבי אייזיק המכונה 'הירשל דריבנער' ומרת ראדע מאסין חניכה בדרכי התורה והחסידות.

ר' הירשל מוצאו מהעיר דריבין שברוסיה. הוריו הרב דוד בער ומרת חיה ליבא, שלחוהו בצעירותו ללמוד בישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש. בל"ג בעומר תרפ"ג הקים את ביתו עם

שלילת זכויות

מרת ראדע מאסין עם נכדתה מרת פייגא גליצנשטיין ביום חתונתה

השלטונות הקומוניסטיים רדפו את ר' צבי אייזיק, יותר מאחרים, מפאת היותו נמנה על ה'לישענצעס' 'משוללי זכויות' וזאת בגין היותו שוחט.

הרדיפות נגד 'כלי קודש' התחילו מיד בשנים הראשונות לשלטון הסובייטי, בעיקר על ידי השמצות אישיות ועלילות. משנה לשנה הלכו האמצעים והחמירו, הקומוניסטים הבינו שבכדי לדכא את שומרי המצוות, עליהם קודם כל לפגוע בדרכים שונות ב'כלי הקודש' המנהיגים את עדתם לשמירת מצוות ולימוד התורה ובדרך כלל מטיפים נגד הקומוניסטים, לכן הומצאו שיטות רבות בהם פגעו בשוחטים ברבנים ובמנהיגי הקהילות היהודיות.

הרדיפות נגד 'כלי קודש'

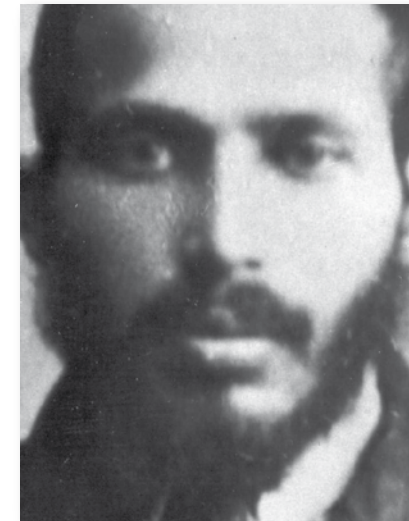

מרת ראדע מאסין עם נכדותיה דאבא שתחי' (עומדת. לויין – אם הכלה), ובלומה רבקה כהן ע"ה

החלו בשלילת זכויותיהם והמשיכו בהטלת מיסים כבדים, והפעלת לחץ גדול בכדי שיתפטרו ממשרתם. כאשר שיטות אלו לא עבדו, נקטו ביד קשה יותר. רבנים גורשו מבתיהם ורכושם הולאם. וכאשר דרכים אלו לא הועילו, החלו הקומוניסטים במעצרים ומאסרים, שהסתיימו לא אחת, בגלות עם עבודת פרך ואף הוצאה להורג.

הרדיפות הלכו וגברו, ור' הירשל כבר לא יכל להמשיך לחיות בנעוועל, לכן בשנת תרצ"ה עקר מנעוועל והתיישב בעיר טרופיץ השכנה, שם התפרנס בדוחק מייצור שרשראות ברזל. בטרופיץ לא היתה קהילה חב"דית, והבדידות היתה גדולה. במשך השנים חסידים התגוררו בעיר זו תקופות כאלו ואחרות, אבל בשנים בהן שהה ר' הירשל במקום לא היתה קהילה מסודרת.

משפחות קרסיק ומאסין סוגרות מעגל

שלוש שנים אחר כך בשנת תרח"צ, יצר עמו קשר, ידידו הרב יהודה לייב - "לייבל" - קרסיק שכיהן כמשפיע בנעוועל ונאלץ להימלט בגין רדיפות הקומוניסטים. כעת שהה בלנינגרד ולפרנסתו עסק בטרקוטז, הוא ביקש מידידו ר' צבי אייזיק להצטרף אליו, שכן בלנינגרד יש יותר אפשרויות למצוא פרנסה. ר' צבי אייזיק שמע את עצת ידידו ואז אמר פתגם ידוע ברוסית שתוכנו: עדיף מאה חברים על מאה רובלים - היינו - למרות שאין ודאות כי יסתדר בפרנסה בלנינגרד, אולם חברים-חסידיים בודאי ישנם בלנינגרד.

אומר ועושה, הוא הגיע ללנינגרד לבדו, כאשר את בני משפחתו השאיר בטרופיץ, ובאורח תדיר שיגר להם סכומי כסף אותם הרויח מעבודתו.

הרב לייב קרסיק אח הסבא הגדול של החתן

בלנינגרד התארח אצל אחי אשתו הרה"ח ר' חונייע

שמואלביץ שהיה מחסידי חב"ד (למרות הסכנה שבדבר ר' חונייע היה עטור בזקן מלא ופעל למען חסידים שהיו בגלות, עד אשר הוא עצמו הוגלה, ונפטר בגלות).

היום הזה, סוגרות משפחות קרסיק ומאסין מעגל, כאשר הת' שמואל גורארי נין הרב אליעזר קרסיק אחיו של הרב לייבל קרסיק, מקים את ביתו עם חיה ליבא נינת הרב הירשל מאסין.

אל תחכי, תיסעי!

עם פלישת הנאצים לברית המועצות, שיגר ר' הירשל מכתב דחוף לרעייתו בה הורה לה: "אל תחכי, תיסעי!" הוא כתב לה שעליה לברוח ולא להיות מהמתלבטים. הוא עצמו סבל

מרת חיה ליבא עם נכדתה מרת דאבא לוין

בימי מלחמת העולם הראשונה מהגרמנים כאשר כבשו חלקים מרוסיה, ולא יכל לחשוב מה יקרה אם שוב הוא או בני משפחתו יהיו תחת כיבוש גרמני. כמובן שבאותם ימים איש עוד לא ידע על ההשמדה השיטתית בה נוקטים הנאצים כלפי היהודים.

עוד טרם נסעה מטרופיץ, גוייס בנה הת' זוד בער לצבא האדום, ולדאבון לב הוא נהרג בחזית נגד הנאצים.

לפני שנסעה הלכה גב' ראדע, להתייעץ עם עשיר ידיד המשפחה, שתמה על כך שהיא נוסעת למרות שאינה יודעת כיצד תסתדר לבד עם ילדיה בדרכים שכולן בחזקת סכנה, והיא אמרה לו בקול בוטח: "בעלי אמר לנסוע אז אני נוסעת". היא אכן, נסעה וניצלה מהנאצים

ימ"ש, ואילו אבי המשפחה ר' צבי אייזיק וגם ידידו ר' לייב קרסיק שהסתתרו והתפרנסו יחדיו, לא הצליחו לנוס מלנינגרד, ונפטרו מרעב בתקופת ה'בלוקדה' מצור של הנאצים על לנינגרד.

ר' צבי אייזיק נפטר בלנינגרד בחנוכה תש"ב. ואלו ר' לייב נפטר כחודשיים אחר כך בחודש אדר תש"ב, לאחר שנמלט ובדרך כוחותיו לא עמדו לו והחזיר נשמתו לבורא.

מנהלת מפעל בת 16

מרת ראדע יצאה ברכבת האחרונה שיצאה מטרופיץ, ועמה שלושה ילדים צעירים, ובמהלך המסע והתלאות, הפכה חיה ליבא לאמא צעירה, כאשר היא מעודדת את בני משפחתה וחושבת יחד עם אימה לאן עליהם לפנות, וכיצד לנהוג בכדי להסתדר טוב יותר.

במהלך המנוסה, גונבה לאוזני חיה ליבא שמועה, כי ישנו ישוב קטן בשם ראבנה, בו גרו אזרחי גרמניה, ועם פרוץ המלחמה הוגלו לסיביר, וכעת הישוב נותר ריק, והשלטונות מיישבים בו פליטים. חיה ליבא, למרות גילה הצעיר, היא שהחליטה כי על המשפחה להגיע לישוב הגרמני לשעבר, כי שם יוטב להם. כרטיסי נסיעה נרכשו, והמשפחה הקטנה נסעה ליעד החדש, שם התברר כי החלטתה של חיה ליבא, עשתה רק טוב למשפחה, שכן בתי הגרמנים היו מרוהטים ומלאים כל טוב, ומשפחת מאסין הצליחה לבחור לעצמה דירה טובה יחסית.

מרת לאה כהן אחותה של מרת חיה ליבא

ר' חיים זאב מאסין אחיה של מרת חיה ליבא

חרף גילה הצעיר, החליטה חיה ליבא כי עליה לדאוג לפרנסת הבית, ועד מהרה מצאה עבודה בבית חרושת ממשלתי העוסק בייצור מוצרי עור, שנוהל בהצלחה על ידי הרה"ח משה חיים איסרוב ידידו של אביה (כנראה מתקופת לימודם בישיבה בליובאוויטש).

את עבודתה עשתה במסירות ובנאמנות, ומעבידיה היו מרוצים מעבודתה. הכל זרם על מי מנוחות עד שביום בהיר אחד, אסון ניחת על הבית חרושת, כאשר המנהל ר' משה חיים נעצר על ידי השלטונות, וברשותו נמצאה כמות גדולה ומחשידה של סחורה השייכת לבית חרושת. המעצר הוביל בעקבותיו חיפושים בבית חרושת, אלא שחיה ליבא, הבינה מיד כי במסמכים הרישמיים מתועד כי כל העורות הנמצאים כעת במקום חולקו לחלקים המיועדים לייצור, ואילו בפועל יש במפעל גם עורות שלימים והם נחשבים 'פסולים' בעיני השלטונות. היא חששה מאוד ממה שעלול להתרחש אילו ימצאו עורות אלו, ולכן דאגה להסתירם.

לאחר תקופת חקירות קשות, הועמד ר' משה חיים למשפט, וחיה ליבא העידה לטובתו וסיכנה את חייה, ובזכותה לא הוטל עליו עונש כבד, השופטים הסתפקו במאסר על תנאי. למרות זאת, ר' משה חיים לא שב למשרתו, וממלא מקום היה קשה לאתר, מכיון שבעת המלחמה כל הגברים גויסו לצבא.

עבודתה המסורה של חיה ליבא, עמדה לה כעת, והיא מונתה למנהלת המפעל למרות שהיתה אך בת 16.

מעתה ואילך נדרשה לעבוד מתוך אחריות רבה. היא ידעה כי השלטונות אינם מקילים בראש

ולו בטעות קטנה. אם יתפסו כי בבית חרושת ישנה חריגה כלשהיא, יכולה היא לשלם אפילו בחייה. העבודה בבית החרושת דרשה גם מאמץ פיזי רב, ולמרות כל הקשיים והחששות, המשיכה לעבוד במקום מספר שנים, בכדי לפרנס בכבוד את בני משפחתה.

לקראת סיום המלחמה, עברה לעבוד כקופאית במסעדת פועלים. לכאורה עבודה פשוטה, אלא שלא בכדי נלקחה מי שהיתה מנהלת מפעל לעבוד במשרה זו. במסעדת הפועלים הגדולה, הקופאיות לא החזיקו מעמד, כי הפועלים גילו דרכים שונות להערים בעת גביית התשלום, וכך פוטרו קופאיות בזו אחר זו עקב אי התאמה של רישום ההכנסות ומאיזך המזומנים הנמצאים בקופה בפועל. והנה, חיה ליבא בגלל מקצועיותה ומסירותה הצליחה לעשות סדר במסעדה, ולסיים מידי יום את עבודתה כאשר הקופה מליאה במזומנים כפי שאמור להיות.

לימדה שירים יהודיים

כאשר המלחמה התקרבה לקיצה, רבים החלו לשחרר אנחת רווחה, אלא שדווקא לאחר שהוכרז הניצחון כאשר בנות הברית כבשו את ברלין, גויס חיים זאב אחיה של חיה ליבא לצבא האדום, ומפקדיו ביקשו לשולחו לחזית נגד יפן (ששיתפה פעולה עם הנאצים) שעוד לא הוכרעה, אולם דווקא בימים בהם נשלחה קבוצת חיילים ליפן, לקה חיים זאב בחום גבוה, והוא נותר לשרת על אדמת ברית המועצות.

כל חייה הודתה מרת חיה ליבא על הניסים שנעשו לבני משפחתה בימי המלחמה, כאשר הצליחו לברוח מהנאצים, ומצאו להם מקום מקלט מסודר בבית מרוהט ומסודר, עוד הודתה לה' על שהצליחה להסתדר בעבודה, וזאת בזמן שרוב מוחלט של הפליטים סבלו מרעב, מחסור ומחלות.

מספרת בתה מרת דאבא לויין:

"מאז שהנני זוכרת את עצמי, זכורים לי דיבוריה של אמא על ראיית השגחה פרטית בכל דבר בחיינו. בהתלהבות רבה הייתה מספרת כל פעם מחדש על הצלת משפחתה בימי השואה, איך שרבים וטובים עם כסף, משפחה וקשרים, נספו לצערינו, והיא ילדה צעירה, בלי אבא, עם אמא מבוגרת ואחים קטנים נשארו בחיים בניסים גדולים. במשך שנים רבות, הייתה מספרת סיפורים אלה ואחרים עם הדגשות חוזרות ונשנות על ראיית יד ה' בכל צעד".

מרת ראדע ובנותיה, שבו בתום המלחמה אל נעוועל, בה גרו עשר שנים קודם לכן. המקום שינה את פניו לחלוטין, ולא רק בגלל ההרס הרב שזרעה המלחמה, אלא בגלל האוכלוסיה היהודית שהיתה ואיננה.

המצב הכלכלי של המשפחה היה לא קל, לכן חיה ליבא החליטה לרכוש מקצוע ולהתפרנס בכבוד. היא נסעה ללנינגרד שם למדה ניהול חשבונות, ובתום הקורס מצאה עבודה בעיירה נרבה שבאסטוניה. היא הועסקה כמנהלת חשבונות במפעל אריגה בו עבדו אלפי פועלים. את רוב משכורתה שלחה לאימה, ולאחר זמן קצר הזמינה את אימה ואחותה להצטרף אליה.

בנרבה, תנאי המחיה לא היו קלים, למרות שגם אחותה לאה מצאה עבודה, אבל אימה מרת ראדע, החלה בפעילות רוחנית עם המשפחות היהודיות הבודדות שגרו במקום. היא אספה אותם מפעם לפעם, לימדה אותם מעט יהדות מתוך שמחה. בנותיה זכרו עוד שנים רבות, כיצד אספה את הנשים והבנות היהודיות שגרו בנרבה, ולימדה אותן שירים יהודיים.

חתונה בהשתתפות חסידים רבים

חיה ליבא הלכה והתבגרה, ושידוך לא נראה באופק. במקום לא גרו בחורים ראויים לבחורה שגדלה בבית חסידי, והיכן ואיך למצוא שידוך, לא ידעה. עד שיום אחד קיבלה המשפחה מכתב מהבת דודה גב' בתיה מישלובין [בתו של ר' מיכאל גרשון שמואלביץ אחיה של גב' ראדע מאסין] מסמרקנד והיא הציעה שידוך - את ר' שואל משה קליין מטשקנט.

חתונת הרב משה חיים ומרת דאבא ליון הורי הכלה. יושבים ר' שואל משה ומרת חיה ליבא. עומדים מימין לשמאל: הרב ישראל צבי גליצנשטיין, הרב משה חיים ליון, מרת דאבא ליון ומרת פייגא גליצנשטיין

לאחר שנעשו בירורים מתאימים, נסעה חיה ליבא לטשקנט ובאה בקשרי השידוכין עם ר' שואל משה, ובט"ו כסלו תשי"ד התקיימה החתונה, בהשתתפות חסידים רבים.

בשנים הראשונות לאחר החתונה, התגוררו בבית הוריו של ר' שואל משה, ולאחר מספר שנים, עברו ר' שמואל מנחם, מרת מרים ובנם הצעיר ר' ליפא למקום מגורים אחר.

בחצר של משפחת קליין, עמד עוד בית קטן, ובו התגוררו יחדיו נשים שהיוו שלוש דורות: מרת דאבא חוסידוב סבתא של ר' שואל משה, וביתה

מרת שרה קפובסקי ומרת זלדה בתה של מרת שרה. בשנת תשי"ז התחתנה מרת זלדה עם הרב מרדכי (מוט'ל) קוזלינר ע"ה, ובמשך כעשר שנים התגוררו במקום בני משפחת קוזלינר.

מנהלת המרפאה בביקור פתע

מרת חיה ליבא, עבדה כמנהלת חשבונות במרפאה, בה עבדו בדרך כלל חמשה ימים בשבוע, ובשישי ובשבת המרפאה היתה סגורה, וזו היתה מעלה גדולה עבורה. ובחגים ומועדים, נעדרה מהעבודה כאשר בכל פעם מצאה תירוץ אחר. אלא שבא' השנים בחג השבועות, מנהלת המרפאה שהיתה אנטישמית, החליטה לשים סוף להעדרויות בחגים, והיא הגיעה במפתיע יחד עם עוזריה לבית משפחת קליין, אלא שהבית היה סגור.

הנס הראשון היה, שלמרות שהמניין החב"די התארח באופן תדיר אצל משפחת קליין, הפעם התפללו במקום אחר, והנס השני היה שמרת חיה ליבא לא היתה בבית בעת ביקור המנהלת, היא הלכה עם בנותיה לבית אימה.

מנהלת המרפאה, לא התייאשה, ונכנסה לבית הסמוך בתוך החצר, בו היתה באותה עת מרת זלדה קוזלינר, והמנהלת אילצה אותה לפתוח את בית משפחת קליין. הבית נפתח, והמנהלת עם עוזריה ערכו חיפוש מדוקדק, כאשר מטרתם היא לאתר את גב' חיה ליבא, שכמובן לא אותרה בבית.

מקרה זה לא הירפה אותה, ומרת חיה ליבא המשיכה לשמור מצוות במסירות נפש למרות הררי המכשולים שניצבו בדרכה.

חינוך חסידי לבנות

לבנותיה מרת פייגא (גליצנשטיין) ומרת דאבא (ליון) העניקה חינוך חסידי שורשי. היא עשתה כל שביכולתה כדי שהבנות לא תאלצנה לחלל את השבת בבית הספר חס ושלום. בשיטות שונות ומשונות הצליחו ר' שואל משה ומרת חיה ליבא 'לקנות' את המורים והמנהל, אשר העלימו עין מהעובדה שהבנות אינן פוקדות את בית הספר בשבת ובחג.

כאשר אירע פעם שבתה פייגא נאלצה ללכת לבית הספר בשבת, עקב מבחן חשוב שהתקיים בשבת חבש ר' משה את ידה בתחבושת, כך שהיא לא יכלה לכתוב.

חינוך בנותיה נגע לליבה, והיא החליטה כי הן צריכות ללמוד לימודי קודש אצל מלמד. היו מי שתמהו בפניה על החלטה זו, שכן בנות אנ"ש בטשקנט לא למדו אצל מלמד, אלא הסתפקו במה שהוריהם לימדו אותן, אבל היא השיבה באירוניה: "וכי בגלל שלא זכית לבנים, אלא לבנות, לא יהיה לי חלק בחינוך ילדי ללימוד התורה?"

המלמד ר' יואל איטקין שלימד ילדים אצל כמה משפחות חב"דיות בטשקנט, החל ללמד גם את הבנות פייגא ודאבא.

פרק חמישי – בית ועד לחסידים

המניין החב"די

רבים מיוצאי טשקנט עודם זוכרים כיצד ביתו של ר' משה ורעייתו חיה ליבא היה פתוח לרווחה לכל דבר שבקדושה. שם שחטו את ה'כפרות' בערב יום כיפור, שם נערכו ה'הקפות' בשמחת תורה, ושם גם אפו את המצות לחג הפסח, והכל על אפם ועל חמתם של השלטונות, אשר בלשו אחר כל פעולה שריח של דת נודף הימנה.

המניין החב"די בשבתות, היה אורח של קבע בבית משפחת קליין. היו תקופות שר' משה זכה לארח את המניין מידי שבת, אבל בתקופות קשות יותר, כאשר החסידים הרגישו כי עניבת החנק מתהדקת, העדיפו שהמניין ינדוד מפעם לפעם בין בתי החסידים, ובכל אופן גם בתקופות קשות כאלו, מרבית השבתות צעדו החסידים מידי שבת אל בית משפחת קליין.

התוועדויות התקיימו בבית, מידי שבת מברכין, ובימי דפגרא, ור' משה ורעייתו מרת חיה ליבא לא חסכו במאמצים בכדי להכין מטעמים עבור החסידים שבאו להתוועד. שעות ארוכות, היו החסידים מתוועדים בבית משפחת קליין, כאשר הכיבוד והמשקה מוגשים כל העת.

ר' שואל משה ומרת חיה ליבא עם נכדיהם

חתנת מרת דאבא לויין. מימין לשמאל: מרת יחיאלוב (אחות החתן) מרת שרה לויין (אם החתן), מרת דאבא לויין, מרת חיה ליבא מאסין

ר' יואל איטקין היה נכדו של הרב יעקב מרדכי בזפלו רבה של פולטבה, וגם קרוב משפחתה של אם הרבי הרבנית חנה. ר' יואל שעבד כמלמד, חשש פן יתגלה לאנשי הק.ג.ב. דבר עיסוקו, לכן דאג להציג עצמו ככורך. סלון ביתו היה נראה כמו כריכיה, ספרים לא כרוכים, דבק וקרטונים שונים היו פזורים בסלון.

הבנות למדו אצלו, קריאה, חומש, נ"ך ועוד. את פירות החינוך החסידי ראו בעת הבת מצוה של הבת הבכורה מרת פייגא, כאשר במהלך מסיבת הבת מצוה, חזרה בעל פה בפני המשתתפים על שיחה של הרבי, שהוברחה על ידי 'תיירים' - שלוחי הרבי שהגיעו לברית המועצות במסווה של תיירים.

וכאשר הגיעה משפחת קליין לארץ הקודש, לפייגא ודאבא היה קל יותר להשתלב בלימודים במוסדות חב"ד בארץ הקודש ולא כמו עולות חדשות, כפי שיסופר לקמן.

הרב אברהם פרסמן, אז נער צעיר, היה יחד עם אביו הרב לוי פרסמן מהמתפללים הקבועים בבית משפחת קליין, ושתי אפיזודות זכורות לו היטב:

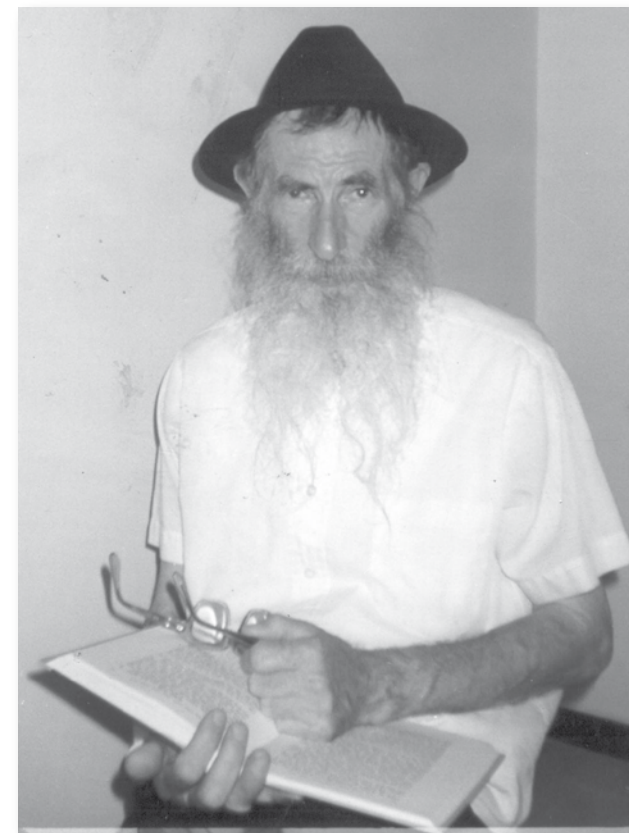
"חסיד ללא בליטות, היה ר' משה. הוא היה חסיד פנימי, בעל קבלת עול מיוחדת. מידי שבת כחצי שעה לפני שהחל המניין בתפילתו, נעמד ר' משה באחת מפילות הבית, והחל להתפלל במתינות וישוב הדעת, ולעיתים היה מסיים את התפילה יחד עם כולם, והיו שבתות, שתפילתו התארכה לאחר שהמתפללים כבר סיימו את התפילה.

"עוד זכור לי, מהתוועדות שהיתה בא' מימי דפגרא בבית משפחת קליין, ור' משה - דיבר בלהט ובחיות על המיאוס שבתאוות עולם הזה. צריך להבין שבאותם ימים לא מדובר על ממתקים ומטעמים בסגנון המקובל כיום במדינות המערב, ומדובר היה על מי שחושב לאכול מאכל טעים שרעייתו הכינה. תוך כדי דיבורו, נכנס לבית א' מהחסידיים ובידו צלחת עם עוגיות שאך עתה נאפו, וריח העוגיות מילא את חלל הבית, והנה עוד לא הספקנו להנות מהעוגיות, ור' משה הפך את הצלחת, העוגיות התפוררו להן, ור' משה המשיך לדבר נגד תאוות עולם הזה.

חברותא בת עשרות שנים

קול התורה והחסידות בקע תדיר בבית משפחת קליין. שיעורי תורה נקבעו בבית, אבל שיעור אחד זכור לבני משפחתו, ידידיו וכל מי שהכירו - החברותא עם יבלחט"א הרה"ח ר' משה גולדשמיד ש"י. כמה פעמים בשבוע הם שקדו יחדיו על לימוד החסידות, וקול המאמרים נשמע היטב בבית. חברותא מיוחדת זו, לא נפסקה גם לאחר שהשניים עלו לארץ הקודש.

ר' משה גולדשמיד מספר כי בשנים שגרו בארץ הקודש, היו להם כמה שיעורים קבועים: מידי יום לפני שחרית ולאחר תפילת ערבית, ובשבתות - לאחר סעודת שבת, ובשבת בבוקר מהשעה שמונה עד עשר.

ר' שואל משה קליין

ישיבה בחצר הבית

בני אנ"ש בטשקנט, בהגיעם לגיל ישיבה, נשלחו לסמרקנד שם היתה ישיבה קבועה, אלא שבשנות הכ"פים המאוחרות, הישיבה בסמרקנד הידלדלה, מכיון שכמה מהמשפחות עלו לארץ הקודש, או-אז ר' משה אירח קבוצת תמימים חב"דיים שלמדו נגלה וחסידות מבוקר עד ערב, קבוצה שהיוותה כעין ישיבה בזעיר אנפין.

התלמידים שוכנו בבית הקטן שבחצר ביתו שם היו גרים משפחת קפובסקי וקוזלינר והם עברו להתגורר בשכונה אחרת. בבית זה למדו הבחורים, כאשר בתחילה לימדם הרה"ח יוסף וולוביק.

מלבד בני אנ"ש הגרים בטשקנט, הגיעו לעיתים גם בחורים מערים אחרות. הרב שמואל נוטיק אז נער בן 12, הגיע מסמרקנד בכדי ללמוד בישיבה בטשקנט, ומרחק גדול יותר עשה הרב שלמה רסקין בצעירותו; הוא התגורר בגורקי שברוסיה, ומשם נסע דרך ארוכה בכדי ללמוד בישיבה שהתארכה בחצר משפחת קליין.

פטורים מהצבא

אחת הבעיות הקשות ביותר לבחורים חב"דיים בימים ההם, היה הגיוס לצבא האדום. הגיוס היה חובה, ובצבא לא היה שייך לשמור מצוות, לכן כל בחור חב"די עשה הכל בכדי לקבל פטור מהצבא, אלא שהדרך לפטור מלאה מכשולים גבוהים. ור' משה בדרכים משלו, עזר לכמה וכמה בחורים חב"דיים להשיג פטור מהצבא. פעולות אלו עשה בחשאיות ועד יומו האחרון לא סיפר על כך. בתו מרת פייגא זוכרת כמה פעמים שהלכה עמו ללשכת הגיוס (אותה לקח עמו מפעם לפעם כאשר יצא לבצע משימות בענייני הכלל, בכדי להוריד את החשדות ממנו) ושם היא זוכרת ששוחח עם קצינים אבל את דבריהם לא יכלה לשמוע.

הרב אברהם פרסמן זוכר, שבעת הגיעו לגיל גיוס, דאג ר' משה להכיר לו ידידים שלהם היו מכרים בלשכת הגיוס, ובאמצעותם ועל ידי שוחד רב ודרכים אחרות, הצליח ר' אברהם לקבל פטור מהצבא.

הבית הפך למאפיית מצות

את הפעילות העונתית בבית משפחת קליין, מתארת הבת גב' פייגא גליצנשטיין ברשימת זכרונות מיוחדת:

"זכות גדולה נפלה בחלקינו, שנולדנו, גדלנו והתחנכנו אצל הורים בעלי הקרבה עצמית ומסירות נפש מופלאים. ולמרות שכל אנ"ש שיחיו מסרו נפשם על שמירת תורה ומצוות, אני חייבת לציין כי בדרך כלל את ה"משימות" היותר 'מסוכנות' קיימו בביתנו.

"מאז שאני זוכרת את עצמי ואת ביתינו הקט בטשקנט הרחוקה, אני זוכרת בית הומה אדם

ופעילות מתמדת. אפרט מעט לפי מעגל השנה:

"כפרות - זכור לי שבערב יום הכיפורים לפנות בוקר עוד לפני הזריחה היו מגיעים לביתנו אנ"ש אחד אחרי השני, עם סלים ובתוכם תרנגולים, וחיכו לבואו של השוחט ר' לייב רבזין ע"ה, התרגשות רבה ואווירה מיוחדת שררה בבית. בבוא השוחט קל מאוד לדמיין מה שהתרחש שם, קולות של קריאת תרנגולים, ומהומה רבתי בעת השחיטה, שגרמו כמובן לחשש מהשכנים והשלטונות ובכל זאת במשך שנים, סדר הכפרות והשחיטה, נערך אצלנו בחצר.

"ובתום השחיטה מיהר כל אחד לביתו, כדי להספיק ולהכשיר את העוף ולבשל לחג, כאשר את מלאכת הניקיון השאירו כמובן לבני משפחת קליין, ואנחנו עשינו זאת בשמחה.

"שמיני עזרת ושמחת תורה - בימי שמחה אלו, נמשכו ההתוועדות שעות ארוכות, ובתום ההתוועדות נערכו הקפות, שנמשכו זמן ארוך. אצלנו התקיימו בדרך כלל ההתוועדות וההקפות בשמיני עזרת, ומכיוון שכך ההתוועדות נערכו בסוכה ששכנה בחצר, ומסביב לחצר יש אמנם גדר כלשהיא, אבל מסביב מתגוררים שכנים גויים ומהם שונאי ישראל מובהקים, והשלטונות אמנם מעלימים עין, אך ברור כשמש כי הם יודעים ומתעדים כל צעד וכל תנועה של כל אחד ואחת. ולמרות זאת ההקפות הראשונות של שמיני עזרת היו בדרך כלל בביתנו.

"אפיית מצות - מספר שבועות לפני פסח נסעו כמה מאנ"ש לרכוש חיטה היישר מהשדה, שתהיה שמורה משעת קצירה. טחנו את החיטה עם כל ההידורים ושמרו את החיטה לפי כל הכללים בכדי שלא תירטב.

"גם עצים יבשים הובאו ועליהם שמרנו מרטיבות ולחות, וכמובן לקראת האפיה הביאו מים שלנו, מבאר. האפיה עצמה נערכה תמיד ביום ראשון בשבוע, יום חופשי מעבודה. וכך כל אנ"ש יכלו ליטול חלק באפיה. וביום האפיה הבית שלנו הפך למאפיה של ממש.

"כבר ממוצאי שבת, רוקנו את הסלון והעמידו בו שולחנות לכל ארכו עטופים בנייר לבן כדי לרדד עליהם את המצות, השכם בבוקר הביאו את הציוד הדרוש ללישה לחדר שינה ויהמים שלנו הכניסו לחדר קטן סמוך. מהסלון העבירו את המצות למטבח כדי לחורר אותן. ומהמטבח דרך חלון גדול מסרו את המצה לחדר הקטן, שהיה בנוי בחצר בדיוק מול המטבח כאשר קיר אחד היה מעץ וחציו היה מתרומם על ידי צירים כלפי מעלה וכך נוצר כמין חלון גדול מול החלון של המטבח. בתוך החדרון היה תנור שבו אפו את המצות. (חדרון זה שהיה מכוסה בגגון מתפרק, ובסוכות הוסר הגגון, ובמקומו הונח סכך).

"האפיה נמשכה כל היום, מחמש או שש בבוקר עד מאוחר בלילה, ורק בסיום האפיה היו מחלקים את המצות, משליטים סדר וניקיון בחצר ובבית, וממשיכים להתכונן כראוי לפסח.

"כמובן שבילנו הילדים זה היה יום רווי חוויות והשתדלנו לעזור ככל יכולתנו. רק כיום כאשר אני חוזרת במבט לאחור, אני מבינה את הסכנות הגדולות שהיו טמונות באפיית המצות בביתנו".

שמירת שבת

כל השנים השתדל ר' משה להימנע מלהגיע לעבודה בשבת, למרות כל המכשולים. בתחילה עבד בחנות שהיתה פתוחה שבעה ימים בשבוע, ולכל עובד הותר לקחת יום חופש, ור' משה כמובן קבע את היום חופש לשבת. לאחר זמן עבר לעבוד במפעל קטן בו עבדו עוד מאנ"ש, ובו הכינו שלטי אזהרה למפעלים, ושם היה קל יחסית לא להגיע כלל לעבודה בשבת.

מזכיר הרבי חותם על הזמנה לויזה

החיים תחת השלטון הקומוניסטי, היו קשים, ור' משה ביקש לצאת את ברית המועצות, אלא שהשלטונות דחו אותו פעם אחר פעם בתשובות שליליות. אולם ר' משה לא נכנע, הוא ניסה שוב ושוב בדרכים שונות, לקבל אישור יציאה מברית המועצות, ומי שפעל רבות עבורו ועבור אחיו ר' זלמן ור' ליפא, היה ידיד המשפחה שליח רבותינו נשיאינו הרב שמחה גורודצקי ע"ה. בעת הכנת התשורה, מסר הרב מרדכי גורודצקי אגרת של הרבי לאביו הרב שמחה, ובה הוראה בקשר לויזות של משפחת קליין.

האגרת היא מחודש חשון תשכ"ו, ובסיום האגרת הוסיף הרבי בכת"ק:

"שלח הדרישות בשביל משפחת קליין שי - אותן שקיבל".

הרבי הוסיף בכת"ק לאגרת אל הרב שמחה גורודצקי: "שלח הדרישות בשביל משפחת קליין שי - אותן שקיבל".

לא ברור לנו כיום, מה אירע בדיוק בחודש מר חשוון תשכ"ו, אולם מה שניתן ללמוד ממשפט קצר זה, כי הרב שמחה גורודצקי פעל עבור הויזות של משפחת קליין בעידודו והכוונתו של הרבי.

מספר שנים חלפו ובני משפחת קליין עוד לא נושעו, כל הבקשות נדחו על הסף, עד אשר בשלהי שנת תשל"א החלה היציאה הגדולה של החסידים מברית המועצות, ובתחילת חודש סיון תשל"א, יצא אחיו ר' ליפא מברית המועצות והגיע לארץ הקודש. ל'תשרי' תשל"ב נסע ר' ליפא לרבי, וכאשר נכנס ל'יחידות' שאל את הרבי בשם שני אחיו שנתרו בטשקנט - האם כדאי שאנ"ש ייתנו שוחד כדי לקבל את המסמכים הדרושים ליציאה מברית המועצות. הרבי השיב שלא יתנו שוחד, והעניינים יסתדרו.

ואכן, כמה חודשים לאחר מכן ר' זלמן ואחיו ר' שואל משה ובני ביתם קיבלו אישורי יציאה, ללא ששיחדו.

היה זה במהלך התוועדות שהתקיימה בבית ר' משה לכבוד כ' מר חשוון בשנת תשל"ב לאחר שנים של המתנה, כאשר קיבל זימון למשרדי ההגירה. כאשר הגיע למשרדי ההגירה, התברר כי אושרה יציאתו מברית המועצות.

עוד קודם לכן סודרה הויזה לארץ הקודש. ובכדי לקבל ויזה, היה צורך שקרוב משפחה תושב ארץ הקודש, ישלח 'הזמנה לויזה', ובשלב מסויים הוצע למזכירו של הרבי הרב בנימין קליין לחתום על ההזמנה לויזה, שכן יש לו שם משפחה דומה, והוא יליד ירושלים. ר' בנימין הבין כי הדבר כרוך בסיכון, שכן לאמיתו של דבר, אינו קרוב משפחה, ואת ספקותיו פרש בפני הרבי, שאישר לו לחתום, ובזכותו ר' משה קיבל ויזה לארץ הקודש.

בחודש כסלו תשל"ב יצא ר' משה את טשקנט, יחד עמו 'העלה' ר' משה מעמק הבכא ספר תורה עתיק שהיה ברשותו. כדי להוציא את הספר מגבולות ברית המועצות נאלץ ר' משה לעטוף את הספר ולמוסרו בידי בתו דאבא, כך שייראה כאילו היא נושאת איתה בובה גדולה, הכל כדי לא לעורר חשד בקרב השלטונות.

בערב י"ט כסלו תשל"ב זכה ר' משה לדרוך על אדמת ארץ הקודש, והתיישב בשכונה שייסד הרבי בקרית מלאכי - נחלת הר חב"ד.

עם הגיעם ארצה, נוכחו לדעת כי הידיעות בלשון הקודש בתורה ובנ"ך שרכשו בנותיהם בעזרת המלמד ר' יואל איטקין, שוות ברמתן לידיעות של תלמידות חב"דיות ילידות הארץ. פייגא שהיתה בגיל תיכון, החלה את לימודיה בתיכון 'בית רבקה' בכפר חב"ד שכן באותן שנים לא היה תיכון חב"די בנחלת הר חב"ד, ובגין ידיעותיה השתלבה בטבעיות בין התלמידות הישראליות. אולם דאבא הצעירה יותר, החלה ללמוד בבית ספר היסודי החב"די בנחלת הר חב"ד, אבל התלמידות שרובן עולות מברית המועצות, לא השתוו ברמת הידיעות לדאבא, ולכן אמה מרת חיה ליבא התעקשה לשלוח גם את הבת הצעירה ללמוד בכפר חב"ד.

את בנותיה תמיד חינכה, לביטחון בה' ולהיות אמיתיים, כפי שמספרת בתה מרת דאבא לוי: "היא הכניסה בנו את האמונה האמיתית בה' יתברך, ראיית האמת שבכל דבר וחינכה אותנו בכל

כוחה שנהיה דוברי אמת ועושי אמת".

כשלוש שנים חלפו מאז הגיעה לארץ הקודש, ומרת חיה ליבא לקתה במחלה קשה, ממנה סבלה במשך שבע שנים. בתקופה זו, לימדה את בני משפחתה וידידותיה, פרק בביטחון בה', כאשר כל העת הביעה את בטחונה בה' כי עוד תתרפא, וכל העת הודתה לה' על כל דבר טוב שעשה עמה במשך ימי חייה, ולמרות כל הסבל, לא התלוננה, והשתדלה להיות בשמחה. בלילה הראשון דחג הפסח תשמ"ב, אחרי הדלקת נרות החג, הלכה לעולמה.

נה"ח
RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn, N. Y. 11213
493-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ. י.
בי"ה, כ"ה ניסן תשמ"ב
ברוקלין

משפחת קליין - שליטיא

נצטערתי להשמועה מפטירת מרת ח' ליבא ע"ה.
המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.
ומכאן ולהבא אך טוב וחסד ימצא אתכם תמיד כל הימים.

בברכה

אגרת ניחומין מהרבי לאחר פטירת מרת חיה ליבא

יהא זכרה ברוך

(נכתב לאחר פטירתה, על ידי בתה מרת דאבא לוין, ופורסם בעלון 'באהלי חנה' של נשי ובנות חב"ד בארץ הקודש)

מוקדש לעילוי נשמת אמי חיה ליבא בת ר' צבי אייזיק ז"ל קליין

אין מספידים אצל החסידים	אך קורה לפעמים ששני הדברים
וזאת מכיון שאין אנו יודעים	החבר והרב שניהם יחד
מי היה האדם שנפטר מאתנו	בתוך נפש אחת הם נכללים
ואולי נגבילו במילים שלנו	ועושים פעולתם כאחת.
ולכן השתדלתי לא להרבות בדברים	אין רבים בתוכנו שמצטיינים בזה
והכתוב הוא רק כבראשי פרקים	גם לא בין מחנכים ומחנכות
ברור שאין זה כל מה שהיה בה	אך לי היתה אמא עם כח כזה
אך מה שכאן, כך הוא במלוא מובן המילה.	שדוגמא היא לכל האמהות.
עשה לך רב וקנה לך חבר	במשך קצת מעל עשרים השנה
נאמר בפרקי אבות	שזכיתי להיות במחיצתה
וכולם מחפשים אותם יומם וליל	לא פסקה מלשבח לה' יתברך
כי רוצים הדרכה ועצות.	ולהודות להשגחה העליונה.
הרב - מורה דרך, מנחה ומוליך	לא קרה בחייה שום נס מיוחד
את כולם בדרך האמת	שום דבר שלמעלה מדרך הטבע
החבר הוא אדם שיבוא לעזרך	אך היא תמיד סיפרה על הניסים
בכל מקום, מצב ועת.	היום- יומיים. כיצד הם הצילו את חייה.

אין ניצלה יחד עם המשפחה	ואותנו חינכה באותן הדרכים
מרעב והשוואה הנוראה	ועשתה זאת בלי כל רעש
על אף שאת לחמה בעמל הרוויחה	הראתה לנו את דרכי אלוקים
בהיותה נערה צעירה	וכיצד לקיים כל מעש.
ובזה פרנסה את בני משפחתה	בקשתנו לחיות עם הצדק
כי אבא כבר לא היה לה.	לא ללמוד מדרכי האנשים
כיצד עזר לה ה' בלימוד ובהשכלה	להגיע לגדולה ביושר ואמת
בעבודה ובחיי המשפחה	ולא על חשבון אחרים.
בנסיעה, בקניה, בכל עניינה	אשרי מי שזכה והכירה
על הכל לה' הודתה.	וראה את טוהר מידותיה
היא שנאה שקר, כבוד וגדולה	ולא ציערה ולא הכאיב לה
שכל כך מבוקשים בימינו	ולא גרם עגמת נפש בחייה.
לא יכלה שאת התפארות וגאווה	בתקווה ואמונה היא סבלה
שתמיד שומעים מסביבנו.	בשנים הקשות של המחלה
מעטים הכירוה וידעו מעלתה	והייתה מלאה ביטחון
כי צנועה היתה בכל דרכיה	עד הרגע האחרון.
שמחה וכאבה על קרובים ורחוקים	ערב פסח עם השקיעה
ועל כולם פרשה דאגתה.	הדליקה נרות בשלוה וכונה
	ובמצוה זו האחרונה בחייה
	החזירה את נשמתה לקונה

פרק שישי – חסיד ללא פעמונים

תענוג לעשות טובה ליהודי

כ"ק אדמו"ר הרש"ב התבטא פעם על ר' שניאור זלמן חוסידוב - סבו של ר' שואל משה קליין - כי הוא "חסיד אָן אַ גלעקעל" "חסיד ללא פעמון". לאחר פטירת ר' משה קליין, היו שהתבטאו כי תואר זה תואם את פועלו הרב, כיון שהוא פעל לטובת הכלל כל העת, בכל מצב, ללא פרסום, וללא שאיפה לקבלת תודה.

עם הגיעו ארצה, עבד לפרנסתו במפעל גולגוטסק וכעבור כמה שנים התקבל לעבוד בוועד נחלת הר חב"ד, ומאז עד יומו האחרון עסק במגוון דרכים לטובת תושבי נחלת הר חב"ד. הוא

ראש הממשלה מנחם בגין בביקור בנחלת הר חב"ד. ר' משה עומד מצד ימין

ברצוני שיוודע לכולם	תפילתי ובקשתי היא
מי היתה אמי היקרה	מאת ה' יתברך
עד שאראנה שוב לא אנוח	שתקום אמי יחד
ולא תהיה שום שמחתי שלימה.	עם ראשוני הקמים במהרה.

היה הכתובת לכל צרה ובעיה, וכאלה היו רבות, ואת הכל היה עושה במרץ ובשמחה.

מספר הרב מרדכי גורודצקי יו"ר ועד נחלת הר חב"ד: "ר' משה מילא תפקיד של מחלקה סוציאלית, כאשר דאג לנזקקים, זקנים וגלמודים. אבל כהרגלו לא עשה את תפקידו רק בקבלת עול, אלא בשמחה ובמרץ, כיון שהיה לו תענוג אמיתי לעשות טובה ליהודי."

"בשנים הראשונות לעבודתו, עסק רבות בסיוע לקליטת העולים; מפעם לפעם היינו נוסעים יחד לשדה התעופה לפגוש עולים שזה עתה הגיעו, ועם הגיעם לנחלה היה ר' משה מסייע באיתור מקום מגורים, השיג ריהוט וציוד הכרחי, הלך עם העולים לבנק ומשרדים ממשלתיים. בקיצור, הוא עשה הכל בכדי להקל עליהם את הקליטה בארץ. בשנים הבאות, המשיך לעסוק במסירות בסיוע לוועד, ולתושבים."

הרב יצחק יהודה ירוסלבסקי רבה של נחלת הר חב"ד מלא הערכה כלפי ר' משה:

"הוא היה אוהב לעזור לכל אחד, ועשה רבות עבור הנזקקים והנדכאים, כמו כן סייע לרבים בהלוואות, למרות שמצבו הכלכלי לא היה שפיר".

חוש לגילוי בעיות

כל תושב חדש שהגיע לנחלה זכה מיד לקבלת פנים נלהבת מר' משה, שהיה מתמסר כל כולו לעזור לתושב החדש להיקלט בשכונה. הוא היה רץ למשרדים השונים ונלחם בבירוקרטיה הנוקשה עד שהיה מסדיר את העניינים על הצד הטוב ביותר. הוא לא חס על זמנו היקר, על הצער והטירחה הכרוכים בכך, העיקר להיטיב עם החסידים שזכו לגור בשכונתו של הרבי.

בלילות קרים וסוערים היה ר' משה מתעטף בניילון ורוכב על אופניו המפורסמים לבתי הקשישים בשכונה, כדי לבדוק אם לאי מי מהם חסרה שמיכה או שהגשם דולף.

במשך מספר שנים היה אחראי על כעין 'בית תבשיל' שפתח הוועד, עבור זקנים עריריים, שבאו לאכול ארוחה חמה, והכל בארגונו המסור של ר' משה.

דאגתו לזקנים וגלמודים לא ידעה גבולות. הוא דאג להשיג תנור ושמיכות, הוא בא לבקרו, וסייע בכל דרך. כאשר אירע וזקן גלמוד נפטר לבית עולמו, דאג ר' משה לארגן את ההלוויה, ובימי השבעה הביא מניין שלוש פעמים ביום לבית הנפטר, ובתום השבעה ובסיום השלושים, אירגן נסיעה לבית העלמין.

במיוחד הצטיין ר' משה ב'מתן בסתר' שלו. לא סיפור אחד ולא שניים ידועים על 'מעללי' בענין זה, כמו סילוק חוב במכולת השכונתית, השארת חבילות מזון ליד דלת משפחה זו או אחרת, ועוד כהנה וכהנה. כיצד ידע? חוש מיוחד פיתח לגילוי ואיתור מוקדם של בעיות, הוא לא המתין עד שיבואו אליו.

הוא התעניין והרגיש מי צריך טובה, ומי זקוק להלוואה והיה עוזר בדרכים משלו, ואילו לעצמו לא דאג, אלא נהג בסגפנות-מה, והמשיך לגור בדירה צרה, והסתפק במועט.

ר' משה במרכז המעגל, בריקודי שמחה – התועודות חג הגאולה י"ב תמוז תשל"ג

אחד מתושבי 'נחלה' מספר: "ר' משה ידע הכל. אפילו מי הולך למכור את ביתו, ומי האיש שמחפש לקנות, הכל כדי לעזור כמה שיותר ליהודים ולאנ"ש. כל תושב חדש שבא לשכונה, 'זכה' לטיפול אבהי מר' משה ואצלו מצא פינה חמה ואוזן קשבת לכל צרכיו. גם את מעשי הצדקה סידר ר' משה לבדו, באופן מסודר להפליא. לאחר פטירתו נמצאו רשימות מסודרות של כל מעשי הצדקה וההלוואות שהעניק בימי חייו. אז גם התברר, שחלק גדול מכספי ההלוואות היו למעשה מכספו הפרטי ולא מקרן גמ"ח. מסתבר שאצל ר' משה לא הייתה הפרדה כלל בין חייו הפרטיים לענייני הכלל".

מבצע לולב עם חיילי צה"ל

מבצע תפילין מידי יום ביומו

גם החיילים בבסיס 'תובלה' הסמוך לשכונה, 'זכו' לביקור יומי של ר' משה, אשר היה מגיע רכוב על אופניו, בגשם ובשרב ומזכה חיילים בהנחת תפילין. החיילים נקשרו אליו במיוחד והוא הפך ל'צדיק' שלהם, בפניו תינו את צרותיהם והוא, מצידו השתדל לסייע ככל יכולתו.

הרב מרדכי גורודצקי: "ההפסקה שלו מעבודתו בוועד, היתה במבצע תפילין ב'תובלה'. כל צהרים הוא נסע לפחות לשעה אחת למבצע תפילין עם החיילים".

מבצע תפילין מידי יום

ר' משה נהג לפקוד לפני כל חג את פקידי העירייה והמשרדים הציבוריים איתם עמד בקשר מתמיד. כולם זוכרים את חיוכו הלבבי כאשר היה נכנס למשרדם כשבידו האחת בקבוק וודקה ובשניה - משלוח מנות או מצה שמורה שהעניק להם בשם ועד הנחלה. היד המונפת בתנועת שמחה לא נשכחה מהם שנים רבות.

חסיד אמיתי המקושר לרבי

משימות חשובות נטל על עצמו סביב בית הכנסת חב"ד. הוא היה כעין גזבר של בית הכנסת, ובימי דפגרא אירגן את הכיבוד להתנועדויות, חילק 'משקה' למשתתפים, וגם עמד מאחורי המתוועד כשאוזנו כרויה לשמוע כל מילה.

ר' משה - שני מימין - ב'קבלת פנים' של בתו מרת דאבא ליון

ר' שואל משה עם בתו מרת דאבא וחתנו ר' משה חיים ליון וילדיהם: יהודה - מימין, וחנה ראדע - משמאל

כל ימיו נהג להתפלל במתינות ומתוך כוונה גדולה, ובשבתות התפלל באריכות רבה. לאחר פטירתו כתב הרב יוסף הרטמן מאמר מיוחד, ובו 'צייר' תמונות מחייו של ר' משה. התמונה השישית עוסקת בהתוועדות שבת מברכין:

"שבת מברכים. בשעה מאוחרת אחר הצהרים מגיע לשולחן ההתוועדות החסיד ר' משה קליין ע"ה כאשר טליתו על כתפיו. זה עתה סיים את תפילת שבת, בענווה ובצניעות

הוא יושב בקצה השולחן. הגבאי ר' אליהו וולוביק דואג להביא לו יין לקידוש וחלה או מזונות. הוא מקדש, טועם, ואומר 'לחיים'. לא איש דברים היה ר' משה, לא נאומים ארוכים בפיו. אך כאשר היה תובע מהאברכים, היה תובע בכל ליבו ובדברים היוצאים מן הלב. לדוגמא: "איך אברך לא מתבייש שעובר שבוע שלם ואינו מקדיש לפחות שעה אחת למבצע תפילין?!"

"לעיתים היה עומד על נושא לימוד חסידות בבוקר לפני התפילה: 'איך יכול להיות שאברך חסידי יעמוד להתפלל בלי לימוד חסידות לפני התפילה? כולם ידעו שהוא אומר זאת מתוך אהבה פנימית וללא כל פניות אישיות חס ושלום, ולכן דבריו נשמעו'."

ר' משה עם חתנו ר' ישראל צבי גליצנשטיין ונכדיו

פרק שביעי – מכנים אורחים בבית חיינו

יש לך בבית את האורגינל

רבים מחסידי חב"ד, זוכרים את ר' משה מ'הכנסת אורחים' בחצר הרבי בניו יורק. מאז שהגיע ארצה נסע מידי שנה ל'תשרי', ובמהלך כל החודש, עבד ב'הכנסת אורחים', לימינו של הרב משה ירוסלבסקי ע"ה.

לראשונה הגיע לרבי, חודשים ספורים לאחר שהגיע לארץ. הוא הגיע אל הרבי, לקראת י"א ניסן תשל"ב יום הולדת השבעים של הרבי, וזכה להיכנס ליחידות' באור ל"ג ניסן יום ההילולא של אדמו"ר הצמח צדק.

על יחידות זו הראשונה סיפר הרב יוסף הרטמן:

"זכיתי לנסוע עם ר' משה ע"ה ועם תיבדל לחיים בתו הבכורה תחי' לי"א ניסן תשל"ב, בזמן הטיסה ישב ר' משה בדריכות ובמתח רב. התרגשותו היתה עצומה ושמחתו היתה מעל ומעבר

כל 'תשרי' נסע לרבי

ר' משה היה סמל לאהבת ישראל, סמל ל'עובד', סמל ל'פנימי', סמל לעסקן, סמל לחסיד אמיתי המקושר לרבי, ומקיים את הוראותיו בחיות, בשמחה ובמרץ נעורים שלא העידו על גילו המתקדם ובמרץ זה הדביק גם אחרים שבזכותו יצאו ל'מבצעים' או תרמו ל'קמחא דפסחא' וכהנה רבות.

ר' משה שואל וחמיו ר' יקותיאל זלמן, מוליכים לחופה את החתן ר' משה חיים ליון

נחלת הר חב"ד בשנותיה הראשונות

לכל דימיון.

"באותה עת זכינו להיכנס ל'יחידות' אור ל"ג ניסן ולקבל את המצות המיוחדות של הרבי, כדי להובילן לארץ הקודש, וגם זכינו לקבל מידו הק' 'הגדה של פסח'. לשמחתו ולאושרו של ר' משה – לא היה גבול."

"ב'יחידות' התעניין הרבי על מצב החסידים שנותרו ברוסיה, ולאחר מכן הגיש ר' משה לרבי תמונה משפחתית, הרבי הביט בתמונה משך זמן, וכשהרים את עינו הושיט ר' משה אינסטיקטיבית את ידו כדי לקחת את התמונה, אלא שאז חיך הרבי ואמר: 'יש לך בבית את האורגיןל, לשם מה צריך הינך את ההעתק?' ואכן, התמונה נותרה אצל הרבי."

ב'כוס של ברכה'

יד ימינו של הרב משה ירוסלבסקי

עלות הטיסה, לא הרתיעה את ר' משה, ובשנים הבאות, חסך פרוטה לפרוטה, עד שהצליח לטוס ל'תשרי'. כעבור מספר שנים, החליט הרב משה ירוסלבסקי להעניק לו כרטיס טיסה תמורת עבודה במשך החודש ב'הכנסת אורחים' – הארגון המופקד מאז ועד היום על דאגה לאש"ל לאורחים בחצר הרבי.

בנו של הרב משה ירוסלבסקי הרב יצחק יהודה ירוסלבסקי (מזכיר בית דין רבני חב"ד ורבה של נחלת הר חב"ד) אומר כי ר' משה היה יד ימינו של אביו: "ר' משה עזר ללא גבולות, בכל מה שהתבקש. אבא ע"ה מיעט לדבר, אבל אני יודע שהיה מרוצה עד מאוד מעבודתו של ר' משה קליין".

כוחות רבים השקיע ר' משה בארגון הארוחות שהזינו אלפי אורחים, וכהרגלו את כל עבודתו עשה מאחורי הקלעים, מלבד בחג הסוכות אז היה עומד ומוזג בידו – שעות על גבי שעות, כוסות קפה לנוטלים את לולבו של הרבי.

מידי שנה היה מגיע ר' משה לרבי עם ערימות פ"נים ובקשות ברכה ששלחו תושבי קרית

מקבל דולר לברכה מהרבי

מלאכי וחיילים איתם נפגש במסגרת עבודתו וב'מבצעים' של הרבי.

אצל הרבי – חודש לפני הפטירה

אלול תשנ"ג, חודש לפני פטירתו, שהה ר' משה בחצר הרבי. מחלתו הקשה ממנה סבל במשך כמה שנים הלכה וגברה, והוא הגיע לניו יורק לטיפול אצל רופאים מפורסמים, וכך זכה לראות את הרבי, דווקא כאשר המחלה היתה בשיאה. הרופאים האמריקאיים לא הצליחו לרפאותו, והוא שב ארצה בשלהי חודש אלול.

ראש השנה תשנ"ד. המחלה הממארת בה לקה, ל"ע, מייסרת אותו עד מאוד. חתנו הרב ישראל צבי גליצנשטיין יבדלח"ט השווה לידו ביקש לתקוע לו בשופר, אך ר' משה מבקש הימנו לקחת אותו למסדרון של המחלקה, כאשר ההליכה היתה קשה עליו מאוד, ובעומדו בפרוזדור ביקש לקרוא לחולים ולכל אנשי הצוות הרפואי, בכדי שיאזינו לקול השופר, ורבים נענו לו. ר' משה בירך את הברכות כשקולו נשנק בבכי, ותקיעת השופר הדהדה במסדרון בית הרפואה.

במשך ימי מחלתו סבל ייסורים גדולים, אבל מעולם לא התלונן כדי שלא לגרום צער לזולתו, כל העת הטריד אותו רק מצב בריאותו של הרבי, ומשאלה אחת היתה בפיו כל הזמן: "שהרבי יהיה בריא תיכף ומיד ויגאל אותנו מהגלות החשוכה".

ארבע דורות – ר' משה קליין עם אמו מרת מרים קליין, בתו מרת פייגא גליצנשטיין, ונכדם שולם

ר' משה (קיצוני משמאל) בתקופה הראשונה בארץ הקודש, עם אחיו ר' ליפא ור' זלמן

בכ"ו בתשרי תשנ"ד, השיב את נשמתו ליוצרה, כשהוא מותיר אחריו את בנותיו מרת פייגא ובעלה הרב ישראל צבי גליצנשטיין, מרת דאבא ובעלה הרב משה חיים לויין עם ילדיהם שיחיו ההולכים בדרכו - דרך התורה והחסידות.

Brooklyn, N. Y. 11213
Hyacinth 3-9250

770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ.י.

ב"ה, תחילה חודש תמוז, חודש הגאולה, ה"תשל"ד
ברוקלין, נ.י.

הו"ח אי"א נו"נ כו'
מו"ה משה שי'

שלום וברכה!

נחקבל את פטירתו של אבינו מאז שיקרא בעה רצון עה"צ הק".
ובעמדנו לפני ימי הגאולה יב- יג תמוז, גאולה כ"ק מו"ח אדמו"ר,
וכלשוננו

לא אותי בלבד גאל הקב"ה בי"ב תמוז, כי אס גם את כל מחבבי

קליין-נחלת הר חב"ד
RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn, N. Y. 11213
493-9250

מחום מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ.י.

ב"ה, אדר"ח תמוז תשל"ח
ברוקלין, נ.י.

הו"ח אי"א נו"נ כו'
מו"ה שואל משה שי'

שלום וברכה!

במענה על ההודעה ע"ד הכנסס לדירה חדשה,
הנה יה"ר מהשי"ת שיהי' משנה מקום משנה
מזל לטובה ולברכה בגשמיות וברוחניות.

בברכה
אברהם

למעלה: הרבי הוסיף בכת"ק את השם - שואל למטה: הרבי הוסיף בכת"ק את התואר עוסק בצרכי ציבור

בשנותיו האחרונות, במבצע תפילין עם עולים חדשים מרוסיה

ר' משה (שני מימין) בחנוכת בית הכנסת המרכזי בנחלת הר חב"ד. עוד נראים בתמונה: הרב אברהם אלטר הבר מזכיר ועד נחלת הר חב"ד, הנגיד אייזיק וולפסון, הרב מרדכי גורודצקי יו"ר ועד נחלת הר חב"ד

ר' משה ואחיו ר' זלמן עם המשפיע הרב ר' מענדל פוטרפאס